

สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) : ข้อสังเกตเบื้องต้นว่าด้วยความหมายทางการเมือง *

ดร. สมบัติ จันทรวงศ์ **

ความนำ

สามก๊ก วรรณกรรมจีนที่กลายมาเป็นวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงรู้จักกันดีชิ้นหนึ่งของไทยนั้น ส่วนใหญ่รู้จักกันในนามของฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ซึ่งมีความเป็นมาที่น่าสนใจไม่น้อย ดังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ได้ทรงอธิบายสรุปไว้ใน ตำนานหนังสือสามก๊ก ว่า มีคำบอกเล่าสืบกันมาโดยไม่มีในจดหมายเหตุว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีพระราชดำรัสสั่งให้แปลหนังสือพงศาวดารจีนเป็นภาษาไทย 2 เรื่องคือ ไชยอัน และ สามก๊ก โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ กรมพระราชวังหลังทรงอำนวยการแปลเรื่อง ไชยอัน และให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) อำนวยการแปลเรื่อง สามก๊ก ทำเป็นหนังสือเขียนในสมุดไทย ซึ่งต้นฉบับปรากฏอยู่ หากมีแต่ฉบับเชลยศึกดีที่ขาดบานแผ่นก็แสดงว่าโปรดฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อใด อย่างไรก็ตามอาศัยเค้าเงื่อนบางอย่างก็พอที่จะยืนยันได้ว่าเป็นงานแปลในสมัยรัชกาลที่ 1 เพราะในบทละครนอกเรื่อง คาวี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์บทหนึ่งมีการพาดพิงถึงเรื่อง สามก๊ก ไว้ว่า

เมื่อนั้น	ไวยตัดทูนหันไม้ทันตริก
อวดรู้อวดหลักชักฮัก	ข้าเคยพบรบศึกมาหลายยก
จะเข้าออกยกยอกย้อนผ่อนปรน	เล่ห์กลเรานือย้าวติง
ทั้งพิชัยสงครามสามก๊ก	ได้เรียนไว้ในเอกสารพิสด
ยายกลับไปทูลพระเจ้าป้า	ว่าเรารับอาสาไม่ข้องขัด
คำวันนี้ค่อยกันเป็นวันนัด	จะเข้าไปจับมัดเอาตัวมา

ข้อความข้างต้นนี้แสดงว่าถึงรัชกาลที่ 2 หนังสือ สามก๊ก ที่แปลเป็นภาษาไทยก็ได้อ่านกันจนนับถือแล้วสมกับที่อ้างว่าแปลในรัชกาลที่ 1 สำหรับปีที่แปลนั้นไม่อาจทราบแน่นอน แต่คงต้องเป็นปีก่อนที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ถึงอสัญกรรมคือก่อน พ.ศ. 2348

* ขยายความจากเค้าโครงงานวิจัยที่เสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๓๑ เพราะฉะนั้น รายงานชิ้นนี้จึงควรถือว่าเป็น “ข้อสังเกตเบื้องต้น” โดยเคร่งครัด

** รองศาสตราจารย์ ภาควิชารัฐศาสตร์ศึกษา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำหรับวัตถุประสงค์ในการที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการแปล สามก๊ก ขึ้นนั้นเชื่อกันมาว่า ด้วยทรงมีวัตถุประสงค์จะให้เป็นที่รำลึกถึงสงครามสำหรับขุนนางและข้าราชการในสมัยนั้น ดังตอนหนึ่งในคำนำของกรมศิลปากรซึ่งลงวันที่ 31 ตุลาคม 2515 มีความว่า

เคยฟังเล่ากันมาว่าท่านผู้ใหญ่แต่ก่อนนิยมอ่าน สามก๊ก ยิ่งท่านผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องรบทัพจับศึกด้วยแล้ว ว่ากันว่าถือเป็นหนังสือสำคัญเรื่องหนึ่งที่จะต้องอ่านและรู้ไว้ เพราะนับถือกันว่าเป็นเรื่องให้ความรู้และแง่คิดในกลยุทธ์และยุทธวิธีต่าง ๆ ดูเหมือนตอนที่อ่านกันสนุกสนานมาก ก็เห็นจะเป็นตอนสูมาอื่กับขงเบ้งชื่อนกลศึกกันที่จำกันได้มากที่สุดตอนหนึ่งที่ขงเบ้งถอยทัพไม่ทันจึงใช้กลอุบายเปิดประตูเมือง และแต่งตัวขึ้นไปตีตกระจับป้อมอยู่กับเด็ก 2 คนบนหอรบทำที่ลวงสูมาอื่ให้ถอยทัพ ตรงนี้รู้สึกว่คล้ายกับคราวเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ลวงอะแซหุ่นกัเมื่อตั้งรักษาเมืองพิษณุโลกในปลาย ค.ศ. 2318 สมัยกรุงธนบุรี ด้วยเห็นเหลือกำลังที่จะรักษาเมืองไว้ คิดจะถอยทัพจากพิษณุโลก จึงให้เอาป้อมพาทย์ขึ้นไปตีตามป้อมลวงให้ข้าศึกเข้าใจว่าคิดจะต่อสู้อยู่ในเมืองนานวัน แต่แล้วก็ทิ้งเมืองตีฝ่าหนีออกไป กลยุทธ์แบบนี้ถ้าเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ไม่เคยทราบเค้าเงื่อนใน สามก๊ก ตอนขงเบ้งลวงสูมาอื่นี้มาก่อน ก็ต้องหมายความว่าท่านแม่ทัพทั้ง 3 บังเอิญมา มีความคิดตรงกันเข้าอย่างน่าประหลาด¹

สามก๊ก ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ 5 โดยโรงพิมพ์หมอบรัดเล เมื่อพ.ศ. 2408 เป็นสมุด 4 เล่ม ซึ่งก่อนหน้าที่จะตีพิมพ์นั้น ผู้มีบรรดาศักดิ์ซึ่งนิยมสะสมหนังสือก็มักคัดลอกเรื่อง สามก๊ก ไว้ในห้องสมุดของตน ด้วยเหตุนี้จึงมีหลายฉบับ ดังปรากฏในหอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งมีทั้งฉบับที่เขียนด้วยเส้นหรดาน เขียนด้วยเส้นฝุ่น และเขียนด้วยเส้นดินสอ ต่อมาเมื่อหมอบรัดเลมิชชันนารีอเมริกันตั้งโรงพิมพ์ที่ปากคลองบางกอกใหญ่เพื่อพิมพ์หนังสือขาย ก็ได้ต้นฉบับหนังสือเรื่อง สามก๊ก ของผู้อื่นมา 2 ฉบับ และยึดต้นฉบับของสมเด็จพระบรมมหาศรีสุริยวงศ์มาสอบกันก่อนลงมือพิมพ์ขายฉบับละ 20 บาท โรงพิมพ์ของหมอสมิธมิชชันนารีชาติอังกฤษที่บางคอแหลมเห็นว่าสามก๊ก ขายดีก็จัดพิมพ์บ้าง แต่พิมพ์ไปได้เพียงเล่มที่ 1 เล่มเดียว สมเด็จพระยาฯ ก็ใกล้เคียงให้พิมพ์หนังสือคนละประเภท คือมอบให้หมอบรัดเลพิมพ์จำพวกกร้อยแก้ว หมอสมิธพิมพ์จำพวกกร้อยกรอง นอกจากโรงพิมพ์ 2 โรงนี้แล้วก็มีโรงพิมพ์อื่นต่อมาด้วย แต่การพิมพ์ต่อ ๆ กันมาเป็นแต่อาศัยฉบับที่พิมพ์ก่อนเป็นต้นฉบับ ไม่ได้ตรวจชำระเหมือนอย่างหมอบรัดเลพิมพ์ครั้งแรก และบางฉบับข้ามผู้แก้ไขเพิ่มเติมถ้อยคำลงตามอำเภอใจจึงเป็นไปได้ว่าหนังสือ สามก๊ก ที่มีจำหน่ายอยู่ในท้องตลาดจะวิปลาสคลาดเคลื่อนจากฉบับเดิม

การชำระต้นฉบับ สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ครั้งล่าสุดก่อนที่จะตกมาถึงมือคนรุ่นปัจจุบันนั้น ดำเนินการโดยราชบัณฑิตยสภา เมื่อครั้งที่กรมตำรวจ เป็นนายกฯ โดยได้ทรงเล่าไว้ใน คำนำ ของ ตำรานหนังสือ สามก๊ก ว่า เริ่มจากสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตร สุธมพันธ์ุ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตฯ ประราชจะทรงพิมพ์ สามก๊ก เป็นมิตรพลีสำหรับประทานในงานพระเมรุสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุยามาลามารศรี พระอัครราชเทวี สมเด็จพระชนนีของกรมพระนครสวรรค์ฯ ในต้น พ.ศ. 2471 โดยราชบัณฑิตยสภาได้มอบหมายให้มหาเสวกโทพระยาพน-ปรีชา (ม.ร.ว. สำเริง อิศรศักดิ์ ณ อยุธยา) เป็นบรรณาธิการ ทำตั้งแต่ชำระต้นฉบับตลอดจนตรวจฉบับพิมพ์ และให้รองอำมาตย์ตรีขุนวรรณรักษ์วิจิตร (เขย ชูมากร เปரியุ) เป็นผู้ช่วย หนังสือที่ใช้เป็นต้นฉบับชำระ (ภาษาไทย)

2 ฉบับคือ หนังสือ สามก๊ก ฉบับหมดบรัดเลพิมพ์ครั้งแรก และหนังสือ สามก๊ก ฉบับเขียนของเก่าของกรมหลวงวรสเรสุธา ซึ่งเป็นฉบับเขียนที่บริบูรณ์ดีกว่าหมด นอกนั้นยังอาศัยฉบับพิมพ์ภาษาจีนช่วยสอบ ในเมื่อมีความบางแห่งเป็นที่สงสัย หรือต้นฉบับภาษาไทยแย้งกัน แต่ชี้ไม่ได้ว่าฉบับไหนถูก

อนึ่งปรากฏว่า สำนวนแปลที่ถือว่าเป็นฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น นอกจากจะผ่านการคัดลอกและตีพิมพ์ดังกล่าวมาแล้ว ยังพบว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) อำนวยการแปลไม่ได้ตลอด กรมดำรงฯ ทรงตั้งข้อสังเกตว่า สามก๊ก มีสองสำนวน สำนวนหนึ่งแต่งตั้งแต่ต้นไปจนในสมุดพิมพ์เล่มที่ 3 ตามฉบับเดิมหรือที่เปลี่ยนเป็นตอนที่ 55 ในฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 ซึ่งราชบัณฑิตยสภาชำระ แต่นั้นไปจนหมดเรื่องเป็นอีกสำนวนหนึ่ง พระยาพจนปริชาบรรณาธิการในครั้งนั้นก็เห็นด้วยในเรื่องนี้ ท่านจึงทรงสันนิษฐานว่าจะเป็นที่เพราะเจ้าพระยาพระคลัง (หน) อำนวยการแปลอยู่ไม่ทันตลอดเรื่องก็ถึงอัญกรรมเสียเมื่อ พ.ศ. 2348 มีผู้อื่นอำนวยการแปลต่อมา สำนวนจึงผิดกันไป

อย่างไรก็ดีในปี พ.ศ. 2457 คณะกรรมการวรรณคดีสโมสร ซึ่งรัชกาลที่ 6 ทรงตั้งขึ้นสำหรับพิจารณาหนังสือไทยที่แต่งดีควรยกย่อง ได้มีมติยกย่องให้ นิทานเรื่อง สามก๊ก ความเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นยอดของความเรียงเรื่องนิทาน² ในคำนำของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงขึ้นในฐานะนายกรัฐมนตรีชาติสยาม เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2470 (ก่อนที่จะได้ชำระและจัดพิมพ์เรื่อง สามก๊ก ฉบับงานพระเมรุสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าฯ เมื่อ พ.ศ. 2471 เป็นครั้งแรก) ได้ทรงอ้างถึงพระราชดำริของสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตร สุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรนิมิตฯ ว่า สามก๊ก “ เป็นหนังสือซึ่งนับถือกันว่าแต่งดีทั้งตัวเรื่องและสำนวนที่แปลเป็นภาษาไทย ถึงได้ใช้เป็นตำราเรียนอยู่อีกเรื่องหนึ่ง ”³ มติในเชิงยกย่อง สามก๊ก เช่นนี้เป็นที่ยอมรับกันมาตลอดและบางส่วนของสามก๊ก ได้กลายเป็นตำราภาษาไทยในชั้นเรียนเรื่อยมา⁴

แต่ท่ามกลางมติอันแพร่หลายทั่วไปนี้ก็มีผู้รู้อีกไม่น้อยที่เห็นข้อบกพร่องต่าง ๆ ของหนังสือเรื่อง สามก๊ก ฉบับดังกล่าว สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเอง ผู้ทรงนิพนธ์ ตำนานหนังสือสามก๊ก ซึ่งบางท่านเห็นว่าเป็นวิทยานิพนธ์ฉบับแรกของเรื่อง สามก๊ก หรือพงศาวดารจีน ก็ได้กล่าวไว้ในตอนที่ 5 ว่าด้วยรูปเรื่อง สามก๊ก ว่า

ข้าพเจ้าผู้แต่งตำนานนี้ได้เคยอ่านหนังสือ สามก๊ก หลายครั้ง แต่อ่านครั้งก่อน ๆ ประสงค์เพียงจะรู้เรื่องเป็นสำคัญ ต่อมาอ่านเมื่อจะแต่งตำนานนี้ จึงได้ตั้งใจพิจารณาเหตุการณ์ในเรื่องสามก๊ก ก็รู้ว่า ตามที่เคยสำเหนียกมาแต่ก่อน เป็นความเข้าใจผิดอยู่หลายอย่าง บางทีผู้อ่านซึ่งเข้าใจผิดเช่นเดียวกับข้าพเจ้าหรือที่ยังไม่เข้าใจรูปเรื่อง สามก๊ก ก็จะมีอยู่ไม่น้อย⁵

และในตอนที่ 8 ที่ว่าด้วยแผนที่ สามก๊ก ท่านก็ได้ทรงกล่าวไว้ว่า “ การที่ไทยเราอ่านหนังสือ สามก๊ก กันมาแต่ก่อน ได้ความรู้แต่เรื่องกับกระบวนความ ส่วนแผนที่นั้นรู้เพียงว่าเป็นเรื่องในประเทศจีน...เมื่อข้าพเจ้าได้เห็นแผนที่และได้ฟังคำชี้แจงของพระเจณาฯ ก็รู้สึกว่เรื่องแผนที่เป็นข้อที่ข้าพเจ้าเข้าใจผิดมาแต่ก่อนอีกอย่างหนึ่ง ”⁶

นอกจากปฏิกิริยาของผู้อ่าน สามก๊ก ในสมัยก่อนจะออกมาในทำนองว่า เรื่อง สามก๊ก ไม่ใช่เรื่องที่จะอ่านเข้าใจซาบซึ้งได้ง่าย ๆ แล้ว ก็มีบางท่านที่ถึงกับรู้สึกว่ควรจะต้องแต่งขึ้นใหม่เพราะ “ หนังสือเก่าแต่งสลับเพร่าอยู่หลายแห่ง ”⁷ หรือในสมัยปัจจุบัน สังข์ พัดนัย ผู้เขียนหนังสือ พิษขงสงครามสามก๊ก⁸ ก็ได้กล่าวไว้ในส่วนคำนำของตนว่า

ข้าพเจ้าสนใจอ่านหนังสือ สามก๊ก แต่เมื่อยังเป็นนักเรียน มีความรู้สึกติดข้องอยู่ในใจเสมอว่าหนังสือนี้มีตัวบุคคลและสถานที่ในเรื่องมากมายจำไม่ไหว และเนื้อเรื่องก็ไขว้กัน ไปไขว้กันมา

อยู่หลายตอน ถึงจะอ่านอย่างตั้งสมาธิ ก็แทบจะจับต้นชนปลายไม่ถูก นอกจากนั้น เรื่องราวที่
 แปลไว้บางตอน อ่านเท่าไรก็ไม่เข้าใจอยู่นั่นเอง แต่โดยที่ที่มีความชอบใจหนังสือนี้เป็นทุนรอง
 รัง จึงได้ไฝ่หาฉบับที่แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย เบรวิตต์ - เทเลอร์ มาอ่านเทียบเคียงกัน
 การอ่านเทียบเคียงกันดังกล่าว เพิ่งทำได้อย่างถี่ถ้วนระหว่างที่ข้าพเจ้าถูกคุมขังการเมืองสมัย
 ท่านจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งทำให้มีเวลาอ่านหนังสืออย่างเหลือเฟือ
 จึงพบว่ามีความแตกต่างกันมิใช่น้อยระหว่างคำแปลภาษาไทยกับภาษาอังกฤษ หลายตอนที่
 ข้าพเจ้าอ่านไม่เข้าใจจากคำแปลภาษาไทย ก็ได้ความสว่างจากคำแปลภาษาอังกฤษ ยิ่งกว่า
 นั้นความดี ๆ หลายตอนที่ถูกตัดไปเสียจากคำแปลภาษาไทยก็มาพบเข้าในคำแปลภาษาอังกฤษ
 นี่เป็นต้นเหตุอันหนึ่งที่ทำให้ข้าพเจ้ามีมานะที่จะแต่งหนังสือเล่มนี้ขึ้นเป็นอนุสรณ์เล่มแรกใน
 ระหว่างถูกท่านจอมพลสฤษดิ์กักตัวไว้⁹..... ความบกพร่องในการแปล สามก๊ก สมัยเจ้าพระ-
 ยาพระคลัง (หน) มีอยู่มากจนทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกว่หนังสือเล่มนี้ควรจะ ได้มีการสังคายนา
 คำแปลกันเสียใหม่ หรือถ้าแปลใหม่ตลอดเล่ม ได้ก็ยิ่งดี¹⁰..... อันที่จริงถ้าจะอ่านเอาเรื่องกัน
 อย่างจริงจัง การอ่าน สามก๊ก เพียงสามจบน่าจะยังไม่เพียงพอ ยิ่ง สามก๊ก ฉบับภาษาไทยของเรา
 ยิ่งต้องใช้ความพากเพียรมากเป็นพิเศษ ข้าพเจ้าอ่าน สามก๊ก หลายจบแล้ว ยังไม่คิดจะเอา
 เปรียบผู้ใดสักคนเดียว แต่กลับเกิดความคิดใหม่ที่จะคลายความยากลำบากในการอ่าน
 สามก๊ก ภาษาไทย¹¹..... ความบกพร่องในหนังสือ สามก๊ก ฉบับภาษาไทยของเจ้าพระยาพระ-
 คลัง (หน) ได้ทำให้ข้าพเจ้าท้อแท้ใจนับครั้งไม่ถ้วน¹²

อาจารย์ประพิน มโนมัยวิบูลย์ เจ้าของวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่องสามก๊ก :
 การศึกษาเปรียบเทียบ ซึ่งได้เปรียบเทียบ สามก๊ก ฉบับไทยกับฉบับจีนเฉพาะตอนที่เป็นหนังสือแบบเรียนชุดกวีนิพนธ์
 คือตอนโจโฉแตกทัพเรือ เพื่อให้รู้ข้อเท็จจริงว่าต้นฉบับทั้งสองคลาดเคลื่อนกันมากน้อยเพียงไร ก็ได้กล่าวสรุปผลการ
 เปรียบเทียบไว้ในบทคัดย่อว่า “ ในการอ่านหนังสือเล่มนี้ ถ้าผู้อ่านสามารถอ่านฉบับจีนได้ หรือมีคำแปลฉบับจีนโดย
 ตลอดอ่านอย่างละเอียดแล้ว ก็จะพบแง่ความรู้เพิ่มเติมอีกมาก ”¹³ ส่วนวรรณไว พัดโนทัย ได้กล่าวไว้ในคำนำของ
 สามก๊กฉบับแปลใหม่ ที่แปลจากต้นฉบับภาษาจีนของหลอกว่านจง ถึงมูลเหตุที่ต้องมีการแปล สามก๊ก ฉบับภาษาไทย
 เป็นสำนวนที่สองขึ้นมามีว่าเสียค่าที่การแปลครั้งแรกนั้นมีข้อขาดตกบกพร่องอยู่มาก ทั้งในด้านคำแปลตลอดจนชื่อ
 บุคคล สถานที่ วัฒนธรรม ถ้อยคำสำนวนและการเดินเรื่อง ยังความเสียหายต่อเจ้าของผู้ประพันธ์เดิม และทำให้ท่าน
 ผู้อ่านต้องเสียดายที่ได้จากหนังสือนี้ไปอย่างเหลือจะคณาได้ ”¹⁴

จากเท่าที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ทั้งหมดจึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ปัญหาใหญ่ที่สำคัญของ “ ยอดความเรียง ”
 เรื่อง สามก๊ก ในทัศนะที่ตรงกันของผู้ที่ศึกษา สามก๊ก ก็คือ ปัญหาเรื่องการแปล สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ
 ได้กล่าวถึงวิธีการแปล สามก๊ก ไว้ใน ตำนานหนังสือสามก๊ก ของท่านว่า

ลักษณะการแปลหนังสือจีนเป็นภาษาไทยแต่โบราณ (หรือแม้จนชั้นหลังมา) อยู่ข้างลำบาก
 ด้วยผู้รู้หนังสือจีนไม่มีใครชำนาญภาษาไทย ผู้ชำนาญภาษาไทยก็ไม่มีใครรู้หนังสือจีน การแปล
 จึงต้องมีพนักงานเป็นสองฝ่ายช่วยกันทำ ฝ่ายผู้ชำนาญหนังสือจีนแปลความออกให้เสมียน
 จดลงแล้วผู้ชำนาญภาษาไทยเอาความนั้นเรียบเรียงแต่งเป็นภาษาไทยให้ถ้อยคำและสำนวน

ความเรียบร้อยอีกชั้นหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงต้องมีผู้ซึ่งทรงความสามารถ เช่น กรมพระราชวังหลัง และเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นต้น จนเมื่อชั้นหลังสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นผู้อำนวยการแปล ท่านผู้อำนวยการบางที่จะไม่ได้เป็นผู้แต่งภาษาไทยเองทุกเรื่อง แต่เห็นจะต้องสันนิษฐานทั่วทั้งแก้ไขทั้งข้อความและถ้อยคำที่แปลมากอยู่ ข้อนี้พึงสังเกตได้ในบรรดาหนังสือเรื่องพงศาวดารจีนที่แปลนั้น ถ้าเป็นเรื่องที่ผู้มีบรรดาศักดิ์สูงอำนวยการแปล ส่วนนวกมักติกว่าเรื่องที่บุคคลสามัญแปล แต่ส่วนแปลคงจะไม่สู้ตรงกับส่วนที่แต่งไว้ในภาษาจีนเดิม เพราะผู้แปลมิได้รู้สันตติทั้งภาษาจีนและภาษาไทยรวมอยู่ในคนเดียวเหมือนเช่นแปลหนังสือฝรั่งกันทุกวันนี้¹⁵

ผลที่ตามมาของการแปลในลักษณะการอย่างนี้ ก็คือการผิดเพี้ยนในเรื่องชื่อเฉพาะทั้งหลายทั้งที่เป็นชื่อเมืองหรือสถานที่และชื่อบุคคล ทั้งนี้ส่วนหนึ่งคงเนื่องมาจาก “จีนต่างเหล่าอ่านหนังสือจีนสำเนียงผิดกัน”¹⁶ ตัวอย่างอันเป็นรูปธรรมของการแปลแบบนี้มีอยู่ตอนหนึ่งดังนี้

ผู้แปลหนังสือ สามก๊ก เป็นภาษาไทย แปลศัพท์ เชียงก๊ก ว่า “พระยามหาอุปราช” (เห็นจะเอานามซึ่งมีอยู่ในกฎหมายทำเนียบศักดิ์ดินาพลเรือนมาใช้) แต่ชอบใช้โดยย่อว่า “มหาอุปราช” มักทำให้ลงนว่าเป็นตำแหน่งรัชทายาทหรืออย่างไร ที่แท้ตำแหน่งเชียงก๊กนั้น เป็นเอกอัครมหาเสนาบดีที่เรียกอย่างอังกฤษว่า ปริมิเอหรือ ไพรมมินิสเตอร์เท่านั้น¹⁷

หรือในคำนำของกรมศิลปากรเองก็ได้ยกตัวอย่างการแปลคำพ้องเพชของใจที่ติดใจผู้อ่าน สามก๊ก โดยได้ยกตัวอย่างคำกล่าวของโจโฉซึ่งเขียนเป็นภาษาจีนมาให้ดู และแปลเป็นคำแปลของกรมศิลปากรเองว่า “เราเอาเปรียบผู้อื่นดีกว่าที่จะให้ผู้อื่นเอาเปรียบเรา” แล้วยกคำแปลในฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มาว่า “ธรรมดาเกิดมาทุกวันนี้ย่อมจะรักษาตัวไว้มิให้ผู้อื่นคิดทำร้ายได้” ว่าเป็นการแปลผิด¹⁸ ในเรื่องนี้สังข์ พัดโนทัย ได้สันนิษฐานถึงสาเหตุของความบกพร่องในการแปล สามก๊ก ที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้อำนวยการแปลว่า

...ท่านบรรณาธิการก็จะตรวจตราไม่ทั่วถึง ชื่อบุคคลและสถานที่ใน สามก๊ก ที่แปลจึงสับสนอลหม่านมาก ชำร่วยคณผู้แปลคงจะมีความรู้เกี่ยวกับศัพท์แสงที่ใช้ในภาษาไทย ไม่เพียงพอตอนไหนที่แปลยากเลยไม่แปลเสียเลย หรือแปลคลุม ๆ ไป แทนจะจับความไม่ได้¹⁹

ในคำนำของ พิชัยสงครามสามก๊ก สังข์ พัดโนทัย ได้สรุปข้อบกพร่องของ สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ทั้งฉบับว่า แยกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ

1. ความวิปริตของชื่อบุคคล
2. ความวิปริตของชื่อสถานที่
3. ความวิปริตของคำแปล

ในส่วนที่เป็นความวิปริตของชื่อบุคคลนั้น สังข์ พัดโนทัย ได้อธิบายแยกเป็นหัวข้อย่อยดังต่อไปนี้คือ

1. ออกเสียงไม่ตรงกัน ทั้ง ๆ ที่เป็นคนเดียวกัน
2. บุคคลหลายคน แต่ออกชื่อเป็นคน ๆ เดียว
3. เอาชื่อคนเป็นชื่อเมือง

4. เอาชื่อตำแหน่งบรรดาศักดิ์เป็นชื่อคน
5. เอาชื่อผู้ชายเป็นชื่อผู้หญิง
6. ไม่มีชื่อในต้นฉบับ แต่ใส่ชื่อเข้าไปเองเฉย ๆ

ส่วนที่จัดเป็นความวิปริตของชื่อสถานที่นั้นก็ได้นำย่อออกเป็น

1. ชื่อเดียวกันแต่เรียกต่างกัน
2. หลายชื่อแต่เรียกเป็นชื่อเดียวกัน
3. คำสามัญนามแปลผิดเป็นวิสามัญนาม เช่น คำว่า เตโกะ ซึ่งหมายถึงคลังเสบียงอาหารและสรรพอาวุธของทหารในสนาม ก็กลับแปลว่า ตำบลเตโกะ
4. เอาชื่อคนเป็นชื่อเมือง
5. เอาชื่อต่าง ๆ เป็นชื่อเมือง

อย่างไรก็ดีสำหรับ “ความวิปริตของคำแปล” นั้น สังข์ พัดโนมัย ไม่ได้แยกย่อยเป็นประเภท ๆ อย่างความวิปริตทั้งสองที่กล่าวมาแล้ว แต่ได้ยกตัวอย่างคำแปลมาให้เห็นว่า แต่ละแห่งที่ยกมานั้นที่ถูกต้องแล้วควรจะแปลว่าอย่างไร เช่น ประโยคแรกของเรื่อง ซึ่งแปลคำว่า “ไต้ฟ้า” ในสำนวนจีนอันหมายถึงโลก หรือจักรวรรดิ ให้กลายเป็นเรื่องของ “เมืองจีน” คือแปลว่า “เดิมแผ่นดินเมืองจีนทั้งปวงนั้นเป็นสุขมานานแล้วก็เป็นศึก ครั้นศึกสงบแล้วก็สุข” ซึ่งสังข์ เห็นว่าตรงนี้ควรจะแปลว่า “ธรรมดาสรรพสิ่งในไต้ฟ้า เมื่อแตกแยกกันนาน ๆ ก็กลับเข้ารวมกัน เมื่อรวมกันนาน ๆ เข้าก็แตกแยกกันอีก” นอกนั้นก็ยกตัวอย่างการแปล “ถูบรถ” เป็น “ฉัตร” “ต้นท้อ” เป็น “ต้นยี่โถ” ฯลฯ โดยสรุปรวมความได้ว่า

การแปลหนังสือ สามก๊ก เป็นภาษาไทยครั้งนั้น ควรกล่าวได้ว่า มุ่งแปลเอาความเป็นข้อใหญ่ มิได้รักษาสำนวนจีนหรือวัฒนธรรมจีน ไว้อย่างในต้นฉบับ แต่กลับพยายามเปลี่ยนสำนวนและวัฒนธรรมเหล่านั้นให้เป็นไทย หรือใกล้เคียงกับไทย ทั้งมีการแต่งเติมเสริมต่อและตัดทอนถ้อยคำต่าง ๆ เสียมากต่อมาก²⁰

นอกจากความวิปริตทั้งสามประเภทดังกล่าวมาแล้ว สังข์ พัดโนมัย ยังเสริมด้วย “ข้อสังเกตเบ็ดเตล็ด” อีกว่า คนจีนที่แปล สามก๊ก จากภาษาจีนเป็นไทยในยุคเจ้าพระยาพระคลัง (หน) บางคนมีความรู้ภาษาไทยน้อยมากจริง ๆ แม้แต่คำว่า “หยก” บางคนแปลเป็น “แก้ว” ก็มี เช่น ในคำว่า “กึ่งทองใบหยก” แปลเป็นกึ่งไม้ทองใบแก้วบ้าง ต้นไม้ทองใบแก้วบ้าง

คำว่า “กิลเลน” ซึ่งคนไทยแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาหรือก่อนนั้นรู้จักกันดีในกฎมณเฑียรบาลกรุงศรีอยุธยาก็มีคำนี้ แต่ สามก๊ก ภาษาไทยกลับไม่เรียก “กิลเลน” เรียกเป็นราชสีห์ไปเสียฉิบ...²¹

นอกจากนั้น ความดี ๆ ที่ควรแปลให้ถ่วงเพราะเป็นการแสดงไหวพริบและหลักศีลธรรมของผู้เป็นใหญ่หรือนายทัพนายกอง ก็มักข้ามไปเสียหลายตอน เช่น ตอนโจโฉลงใจเล่าปี่ในสวน หรือตอนลกซ้งสร้างมิตรภาพกับเฮี้ยวเก๋า เป็นต้น ผู้แปลของเราลัดตัดความสำคัญออกเกือบหมดสิ้น ทำให้เสียรสเสียของดีที่ผู้อ่านควรได้รับอย่างน่าเสียดายยิ่ง²²

สำหรับอาจารย์ประพิน มโนทัยวิบูลย์ ได้ศึกษาเปรียบเทียบเรื่อง สามก๊ก ตอนโจโฉแตกทัพ ในฉบับเจ้าพระยา

พระคลัง (หน) คือเริ่มตั้งแต่ตอนที่ 39 จนกระทั่งถึงปลายของตอนที่ 42 (เกือบจบตอน) กับฉบับภาษาจีนโดยเริ่มที่ตอนท้ายของบทที่ 43 จนกระทั่งจบบทที่ 50 โดยได้เปรียบเทียบทั้งสองภาคคู่ขนานกันไป ด้วยการพิมพ์ข้อความจากฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ด้วยตัวพิมพ์ใหญ่ และพิมพ์ข้อความจากฉบับจีนด้วยตัวพิมพ์เล็ก เป็นคำแปลของศาสตราจารย์ T. Tomita ผลของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้รวมไว้เป็นบทต่างหากคือ “ บทวิจารณ์เปรียบเทียบสามก๊กสองฉบับ ซึ่งได้แบ่งให้เห็นเป็นหัวข้อย่อย ๆ ในเรื่องความแตกต่างดังต่อไปนี้คือ

1. ความแตกต่างของเนื้อความ
2. ความแตกต่างกันของข้อความ
3. ข้อความที่ฉบับไทยย่อจากฉบับจีน
4. ข้อความที่คลาดเคลื่อนจากฉบับจีน
5. ข้อความคลาดเคลื่อนในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีจีน หรือขาดหายไป
6. ข้อความที่คลาดเคลื่อนเรื่องตัวเลข การนับเวลาและวันเดือนปี
7. ข้อความที่คลาดเคลื่อนในเรื่องภูมิศาสตร์
8. ข้อความสำนวนโวหารและวิธีพูดที่ต่างกันเป็นสำนวนอย่างจีนและสำนวนอย่างไทย
9. ข้อความซึ่งฉบับจีนเป็นบทบรรยาย ฉบับไทยเรียบเรียงให้เป็นบทสนทนา
10. ข้อความซึ่งฉบับจีนเป็นคำสนทนา ฉบับไทยเรียบเรียงเป็นคำบรรยาย
11. ข้อความที่ไม่มีในฉบับไทย

สำหรับเหตุผลของการที่บางข้อความไม่มีอยู่ใน สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น อาจารย์ ประพิน ก็ได้สรุปลงไว้ให้เห็นบ้างบางส่วน เช่น เมื่อตัวละครคู่สนทนาเอ่ยชื่อของบุคคลที่มีชื่อเสียงในอดีตของจีนหรือในตำนานหรือนิทานที่รู้จักกันแพร่หลายมาเป็นอุทาหรณ์เพื่อลงโทษของคู่สนทนา ผู้อ่านซึ่งเป็นคนไทยไม่เคยรู้ภูมิหลังเหล่านั้นเลย จึงย่อมจะเข้าใจเรื่องได้ยากหรืออาจไม่เข้าใจได้เลย ฉบับไทยจึงตัดข้อความเหล่านั้นออกเสีย หรือบางตอนก็ตัดออกเนื่องจากความสนใจของฝ่ายไทยและจีนไม่เท่ากัน ชื่นแปลออกมาผู้อ่านฉบับไทยคงไม่ชอบใจ ซึ่งในเรื่องนี้อาจารย์ก็เห็นด้วยว่าการที่ฉบับไทยตัดความประเภทนี้ออกเป็นการสมควรและมีเหตุผล²³

ตัวอย่างการตัดออกประเภทหนึ่งที่มีอยู่ตลอดทั้งเรื่องก็คือ การตัดคำโคลงต้นบท โคร่งท้ายบทและประโยคร้อยแก้วท้ายบททุกบท ซึ่งอาจารย์ประพินได้อธิบายเหตุผลการตัดเอาไว้ว่า

ฉบับไทยตัดข้อความเหล่านี้ออก เพราะไม่เข้ากับวิธีการเขียนของไทย ฉบับจีนเขียนเป็นแบบนวนิยาย จึงต้องมีการชักชวนคนอ่านให้สนใจใคร่จะติดตามเรื่องราวต่อไป ส่วนฉบับไทยเป็นแบบบรรยาย เล่าเรื่องอย่างนิทานขนาดยาว จึงเรียบเรียงเขียนใหม่เป็นย่อหน้าเดียว การแบ่งบทแบ่งตอนในสองฉบับจึงต่างกัน ฝ่ายไทยเห็นว่าควรจบตอนตรงไหนก็จบตอนแล้วขึ้นตอนใหม่²⁴

อย่างไรก็ดีสำหรับการหายไปของข้อความบางตอนในฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) อาจารย์ ประพิน เองก็ยอมรับว่าไม่ทราบว่าเป็นการตัดออกไปด้วยเหตุผลอะไร เช่น เมื่อโจโฉยกทัพมุ่งมาถึงเมืองกังตั๋งอย่างครึกโครมบรรดาขุนนางฝ่ายปู้มีความเห็นว่าขุนนางควรออกไปอ่อนน้อมต่อโจโฉ แต่ขุนนางฝ่ายบูเห็นว่าควรสู้รบตามที่ขงเบ้ง

เสนอ ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ตัดตอนที่จุกัดกินพี่ชายของขงเบ้งเข้าพบจิวอี้ อันเป็นตอนที่กล่าวถึงบทบาทของจุกัดกินว่า มีความเห็นต่อเหตุการณ์ในขณะนั้นอย่างไรออกไปเสีย อาจารย์ ประพิน กล่าวว่า “ เมื่ออ่านตอนโจโฉแตกทัพครั้งนี้เป็นบทเรียนก็ยังคงงุนงงว่าเหตุใดจึงไม่กล่าวถึงจุกัดกินบ้างเลย และมองไม่เห็นเหตุผลว่าฉบับไทยขาดไปเพราะเหตุไร ”²⁵

เรื่องการตัดออกหรือการแปลข้ามไปนี้ สังข์ พัดโนทัย ก็ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในบทนำของ พิชัยสงครามสามก๊กบ้างเหมือนกันว่าทำให้เสียรสของดีที่ผู้อ่านควรได้รับอย่างน่าเสียดายยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส่วนที่ขาดหายไปนั้น บางตอนเป็นตอนที่ควรจะต้องเปลี่ยนให้ถี่ถ้วนเพราะเป็นการแสดงถึงหลักศีลธรรมของผู้เป็นใหญ่หรือนายทัพนายกอง เช่น ตอนลกซ่งสร้างมิตรภาพกับเอียวเก๋าซึ่งอยู่ในตอนท้ายเรื่องเกือบจบแล้ว ส่วนที่ถูกตัดหายไปนั้นกล่าวถึงลงช่องแม่ทัพฝ่ายก๊กตั้งของพระเจ้าซุนโฮ และเอียวเก๋าแม่ทัพฝ่ายวุยก๊กว่าทั้งสองถูกส่งมาราชการทัพจนต้องเผชิญหน้ากัน แต่ได้ผูกมิตรกันเป็นอันดี เอียวเก๋าไปล่าสัตว์ได้มากก็แบ่งไปให้ลกซ่งกิน ลกซ่งมีสุราดีก็แบ่งไปให้เอียวเก๋าดื่ม เอียวเก๋าก็ดื่มโดยไม่ระแวงว่าจะถูกวางยาพิษ ครั้นต่อมาเมื่อทราบข่าวลกซ่งป่วย เอียวเก๋าก็ส่งยาดีมาให้รับประทาน ลกซ่งก็รับประทานยานั้นโดยไม่ระแวงว่าจะถูกวางยาพิษเช่นกัน มิตรภาพความสัมพันธ์อันดีของทั้งสองนี้ทราบไปถึงนายของตนก็ก่อให้เกิดความระแวง พระเจ้าซุนโฮ ใจเบากว่าจึงสั่งปลดลกซ่งก่อน ซึ่งเป็นเหตุนำไปสู่การเสียบ้านเสียเมืองให้แก่พระเจ้าสุมาเอี้ยนไปในที่สุด การแปลตัดตัดทั้งข้อความของฉบับไทยตอนท้ายเรื่องหลังจากตอนที่กล่าวมาแล้วนี้ไปจนจบยังมีอีกมาก นอกจากนั้นตลอดทั้งเรื่องก็ยังมี การแปลตัดตัดความอย่างน่าเสียดาย แปลไม่ถึงถ้วนอีกมากมายหลายอย่าง เช่น กรณีแถลงการณ์ทางการเมืองฉบับยาวซึ่งเขียนขึ้นโดยผู้เชี่ยวชาญทางอักษรศาสตร์ชั้นนำของจีนในยุคนั้น คือ ต้นหลิม²⁶ เมื่อครั้งอยู่กับฝ่ายอ้วนเสี้ยวซึ่งขัดเคืองกับฝ่ายโจโฉและแม้ว่าฝ่ายของอ้วนเสี้ยวจะถูกโจโฉปราบราบคาบแต่โจโฉก็ไม่ได้ฆ่าต้นหลิม กลับเลี้ยงไว้และให้ทำราชการด้านหนังสือต่อไป

ในเรื่องของความคลาดเคลื่อนของ สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) จากต้นฉบับภาษาจีนนี้ อาจารย์ ประพิน มโนมัยวิบูลย์ ได้เคยตั้งข้อสงสัยไว้ว่าหนังสือ สามก๊ก ฉบับภาษาจีนที่เราใช้มาเป็นต้นฉบับในการแปลก็ตีในการตรวจสอบความคลาดเคลื่อนของการแปลในรัชกาลที่ 1 ก็ดีอาจจะมียากกว่าหนึ่งสำนวน โดยอาจารย์ ประพิน อ้างข้อเขียนของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ตอนหนึ่งใน ตำนานหนังสือสามก๊ก ที่ว่า

รายหนึ่งเมื่อข้าพเจ้ายังเป็นนักเรียนนายร้อยทหารมหาดเล็ก ได้เคยเห็นพระสารสาสน์ พลชั้นที่ (สมบูรณ์) ซึ่งเป็นตำแหน่งอนุศาสนาจารย์กรมทหารมหาดเล็กอยู่ในเวลานั้น พยายามจะแต่งหนังสือสามก๊กใหม่อีกสำนวนหนึ่ง ข้าพเจ้าเคยถามว่าจะแต่งทำไม พระสารสาสน์ฯ บอกว่าหนังสือเก่าแต่งสับเพร่าอยู่หลายแห่ง ได้ยกตัวอย่างตรงที่ “ กวนอูกักด่าน ” ซึ่งมีปัญหาว่าขงเบ้งรู้อยู่แล้วว่ากวนอูคงไม่ทำอันตรายโจโฉ เหตุใดจึงใช้ให้กวนอูไปคอยจับโจโฉ ในหนังสือ สามก๊ก ฉบับเดิมแก้ข้อนี้ว่า เพราะขงเบ้งจับยามเห็นว่าโจโฉยังไม่ถึงที่ตาย จึงใช้กวนอูไปเพื่อจะให้ใช้คุณของโจโฉ พระสารสาสน์ฯ เห็นว่าแก้เช่นนั้น ไม่ถูก เหตุที่แก้เช่นนั้นเพราะขงเบ้งเห็นว่าจำจะต้องเอาโจโฉ ไว้ให้เป็นคู่แข่งกับซุนกวน ถ้ากำจัดโจโฉเสียซุนกวนมีกำลังมากอยู่แต่ก็ก่อกองทัพอันตรายเล่าปี ที่ไหนจะปล่อยให้ตั้งตัวได้และยังชี้ตรงที่อื่นอีก แต่ข้าพเจ้าล้มเสียหมดแล้ว เห็นพระสารสาสน์ฯ เขียนหนังสือ สามก๊ก ฉบับนั้นอยู่นาน แต่ข้าพเจ้าไม่ได้สนใจจะขออ่าน ก็ทราบไม่ได้ว่าแต่งแก้เป็นอย่างไรและจะแต่งได้ตลอดเรื่องหรือไม่ สันนิษฐานว่าถ้า ไม่ค้างอยู่จนพระสารสาสน์ฯ ถึงแก่กรรม ก็คงไปติดอยู่ด้วย ไม่มีใคร

รับพิมพ์ จึงเลยเรียบหาย ไป ต้นฉบับที่พระสารสาสน์ฯ เขียนไว้ นั้น ใครจะได้ไว้ในบัดนี้ หรือเป็นอันตรายสูญ ไปเสียแล้วก็หาทราบไม่²⁷

จากจุดนี้เอง อาจารย์ประพิน ได้ให้ความสนใจกับความข้อที่พระสารสาสน์ฯ (สมบุรณ์) ยกมาเป็นตัวอย่างของสิ่งที่ ท่านเห็นว่า “ แก่เข่นนั้นไม่ถูก ” โดยยกข้อความในฉบับไทยซึ่งตรงกับฉบับจีนมาให้ดูว่า

(ไทย) ขงเบ้งจึงตอบว่า ข้าพเจ้าดูดาวสำหรับมหาอุปราชาเห็นยังรุ่งเรืองสูงไสยอยู่เพราะชะตา ใจโลยัง ไม่ขาด ข้าพเจ้าจึงแกล้งให้กวนอูไปทำการครั้งนี้ หวังจะให้แทนคุณใจโลเสียให้เสร็จ กัน สืบ ไปภายหน้ากวนอูจะได้ทำการกับใจโลถนัด

(จีน) ขงเบ้งว่า เมื่อคืนนี้ข้าพเจ้าดูดาวสำหรับอัครเสนาบดี ก็ยังรุ่งเรืองสูงไสยอยู่ เพราะชะตา ใจโล ไม่ขาด ข้าพเจ้าจึงแกล้งให้กวนอูไปทำการครั้งนี้ หวังจะให้แทนคุณใจโลเสียให้เสร็จ กัน ซึ่งก็เป็นเรื่องงามเรื่องหนึ่ง²⁸

โดยเหตุที่จริง ๆ แล้วข้อความทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาจีนไม่แตกต่างกัน อาจารย์ ประพิน จึงกล่าวสรุปได้ว่า “ ข้อนี้ชวนให้สงสัยว่า หนังสือ สามก๊ก ฉบับจีนที่พระสารสาสน์ฯ (สมบุรณ์) กล่าวถึงนั้นจะเป็นคนละสำนวนกับฉบับที่ รู้จักกัน จึงมีเนื้อเรื่องผิดไปเช่นนั้น ”²⁹ อย่างไรก็ตาม อาจารย์ ประพิน ก็ได้กล่าวถึงความแตกต่างนี้ไว้ในตอนต่อมาว่า

ความแตกต่างใน สามก๊ก สองฉบับนี้ ถ้าว่าโดยละเอียดอย่างแปลคำต่อคำก็นับว่าแตกต่างกันมาก ข้อความที่แตกต่างกันบางข้อก็บอกได้ว่าเป็นเพราะเหตุไร เป็นต้นว่า ความต่างกัน เนื่องจากธรรมเนียมประเพณีและสำนวนภาษา บางข้อก็ยากที่จะบอกได้ว่าเป็นเพราะอะไร การที่จะสันนิษฐานว่าสามก๊กฉบับซึ่งเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ใช้ เป็นคนละฉบับกับที่ผู้เขียน (อาจารย์ ประพิน) ใช้ คงเป็นไปได้ ฉบับที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ใช้ นั้น เข้าใจว่าเป็นฉบับของล่อกวนตตามที่มีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ในตำนานเรื่อง สามก๊กว่า “ มีนักปราชญ์จีนชาวเมืองฮังโจวคนหนึ่งชื่อล่อกวนต คิดแต่งหนังสือเรื่องสามก๊ก ขึ้นเป็นหนังสือ 120 ตอน ต่อมามีนักปราชญ์จีนอีก 2 คน คนหนึ่งชื่อเม่าจงกั๋ง คิดจะพิมพ์หนังสือสามก๊ก จึงแต่งคำอธิบายและพิงเพยเพิ่มเข้า แล้วให้นักปราชญ์จีนอีกคนหนึ่งชื่อกิมเสี่ยถ่าง อ่านตรวจ กิมเสี่ยถ่างเลื่อมใสในหนังสือเรื่องสามก๊ก ช่วยแก้ไขคำพิงเพยของเม่าจงกั๋ง แล้วแต่งคำอธิบายของกิมเสี่ยถ่างออกเป็นทำนองค่านำ มอบให้เม่าจงกั๋งไปแกะตัวพิมพ์ตีพิมพ์หนังสือเรื่องสามก๊กขึ้น หนังสือสามก๊กจึงได้มีฉบับพิมพ์แพร่หลายในประเทศจีน ได้ฉบับต่อไปถึงประเทศอื่น ๆ ”

ฉบับจีนซึ่งผู้เขียน (อาจารย์ ประพิน) ใช้เป็นต้นฉบับแปลครั้งนี้ก็เป็นฉบับของล่อกวนต ซึ่งพิมพ์ขึ้นในชั้นหลัง ข้อความในฉบับนี้กับฉบับที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ใช้ในครั้งนั้น จะต่างกันอย่างน้อยเพียงไร ยากที่จะทราบได้ อย่างไรก็ตามข้อความคงต่างกัน ไม่มาก เพราะในบทนำของฉบับจีนที่ใช้อยู่กล่าวไว้ว่า ฉบับที่พิมพ์ใหม่นี้คงตามฉบับเดิมของล่อกวนต ซึ่งเม่าจงกั๋ง และกิมเสี่ยถ่างจัดพิมพ์ขึ้น และเพิ่มคำอธิบายข้างท้ายบทให้มากขึ้นกว่าของเดิมซึ่งมีอยู่แล้ว ข้อความในฉบับไทยที่คลาดเคลื่อนจากฉบับจีนเฉพาะข้อซึ่งอธิบาย ไม่ได้นั้นคงมี

เหตุผล³⁰

แต่ถ้าต้นฉบับภาษาจีนที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ใช้ในการแปล กับต้นฉบับภาษาจีนที่มีการใช้กันอยู่เป็นหลัก ไม่ได้แตกต่างกันมากแล้ว จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า ความคลาดเคลื่อนดังกล่าวไม่ได้เป็นสิ่งที่มิสาเหตุมาจากเรื่องของ ภาษา ในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตว่าผู้ที่ได้อ่าน สามก๊ก ล้วนมีคำวิจารณ์เนื้อหาของ สามก๊ก แตกต่างกันไปหมด เช่น บางท่านก็ว่า

ผู้แต่งเป็นพวกเล่าปี่ ตั้งใจจะยกย่องเล่าปี่เป็นสำคัญ ถ้าหากพวกโจโฉแต่งเรื่อง สามก๊ก ก็อาจ จะตำหนิความในเรื่อง สามก๊ก ให้ผู้อ่านเข้าใจกลับกัน ไปได้ว่าโจโฉเป็นผู้ทำนุบำรุงแผ่นดิน ฝ่ายเล่าปี่เป็นผู้คิดร้าย เพราะมีข้อที่จะอ้างเข้ากับโจโฉ ได้หลายข้อ เป็นต้นแต่ชั้นเดิมที่โจโฉ เป็นผู้รู้สึกเจ็บร้อนด้วยแผ่นดิน ไปเที่ยวชักชวนพวกหัวเมืองให้ช่วยกันปราบตั้งโต๊ะซึ่งเป็นราช- ศัตรู และต่อมาเมื่อโจโฉจะได้มีอำนาจในราชธานีนั้นก็เห็นด้วยพระเจ้าเหี้ยนเต้มีรับสั่งให้หา เข้าไปแต่งตั้ง มิได้กำเริบเอิบเอ้อมเข้าไปโดยลำพังตน เมื่อโจโฉได้เป็นที่เซียงก็แล้ว สามารถ ปกครองบ้านเมืองและปราบปรามหัวเมืองที่กระด้างกระเดื่องให้กลับอยู่ในบังคับบัญชาของ รัฐบาลกลางอย่างแต่ก่อน ได้โดยมาก ข้อที่กล่าวหาว่าโจโฉเป็นศัตรูราชสมบัตินั้นก็อาจจะคิด คำนได้ว่า ถ้าโจโฉเป็นศัตรูราชสมบัติจริงจะกำจัดพระเจ้าเหี้ยนเต้เสียเมื่อหนึ่งเมื่อใดก็กำจัด ได้ ที่ไหนจะยอมเป็นข้าพระเจ้าเหี้ยนเต้อยู่จนตลอดอายุ และความข้อนีพิสูจนได้ด้วยเมื่อโจผี ได้เป็นที่แทนโจโฉก็ชิงราชสมบัติได้ง่าย ส่วนเล่าปี่ที่ว่าเป็นคนดีก็แต่ต่ออัยาคัย แต่เรื่องประวัติ ของเล่าปี่ซึ่งปรากฏในเรื่อง สามก๊ก ดูเป็นแต่ที่เยวรบพุ่งชิงบ้านเมืองเพื่อประโยชน์ของตนเอง ไม่เห็นว่าได้ตั้งใจชวนช่วยพระเจ้าเหี้ยนเต้จริงจังแต่อย่างใด คำที่กล่าวนี้เมื่อพิเคราะห์ ประกอบกับรูปเรื่อง สามก๊ก ก็เห็นชอบกล ดูเหมือนจะต้องรับว่าเป็นความจริงอย่างหนึ่ง³¹

ประเด็นที่น่าคิดจึงอยู่ที่ว่าเป็นไปได้หรือไม่ว่าแท้จริงแล้วความคลาดเคลื่อนที่ไม่อาจอธิบายได้ด้วยเหตุผลทาง ภาษาและวัฒนธรรมของ สามก๊ก ฉบับภาษาไทยและจีน เป็นความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้นโดยจงใจหรือโดยเหตุผลทาง การเมืองของผู้แปล ด้วยเหตุผลที่ว่าในทางปฏิบัติแล้วถ้ามีประเด็นว่าผู้แต่งเป็นฝ่ายใดได้ ในการแปลก็เช่นกัน จริงอยู่แม้ ท้องเรื่องจะไม่เกี่ยวกับไทย แต่ถ้าจะมีการแปลเพื่อประโยชน์ในทางตำราพิชัยสงครามได้ก็น่าที่จะแปลเพื่อประโยชน์ ในทางการเมืองได้เช่นกัน ข้อสมมุติฐานเช่นว่านี้ มีรากฐานอยู่บนความเชื่อที่ว่ารัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธ- ยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น แม้ว่าปัญหาการรวบรวมราชอาณาจักรจะได้รับการผ่อนปรนไปแล้วจากผลงานของสมเด็จพระ- เจ้ากรุงธนบุรี แต่ความล่มสลายของอาณาจักรอยุธยาและความวุ่นวายในตอนปลายของสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ยังคง มีผลกระทบต่อความรู้สึกและความเชื่อมั่นในเรื่องทิศทางและความชอบธรรมของผู้ปกครองใหม่อยู่ ไม่น้อย³² และอาจเป็นด้วยเหตุนี้เองที่วรรณกรรมซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระนิพนธ์ขึ้นเอง และงานวรรณกรรมอื่น ๆ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการแต่งขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ เช่น รามเกียรติ ราชธา- ราช สามก๊ก จึงน่าจะมิได้จำกัดขอบเขตวัตถุประสงค์อยู่แค่การฟื้นฟูวรรณกรรมหลักขึ้นตามประเพณีของบุรพทิศร์ย ของไทยเท่านั้น หากแต่อาจยังมีเหตุผลที่น่าเชื่อได้ว่า การฟื้นฟูวรรณกรรมเหล่านี้เป็นการกระทำที่มุ่งประสงค์ผลลัพธ์ ทางการเมืองหรือมีเหตุผลทางการเมือง คือ เป็นความพยายามที่จะกล่อมเกลากองการเมืองแฝงอยู่ด้วย โดยเฉพาะ

อย่างยังมีข้อนำสังเกตว่าวรรณกรรมชิ้นสำคัญ ๆ ดังกล่าว แม้ว่าจะเป็นเรื่องของต่างประเทศ แต่ก็เป็นเรื่องความสำเร็จของอาณาจักรใหม่หรือผู้ปกครองใหม่ภายหลังจากการแตกแยก การสงครามโดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้แบบอย่างของตัวผู้นำคนใหม่ที่มีรูปแบบของการเป็นผู้ปกครองที่มีใช้แบบเดิมหรือเป็นเพียง “ สมมุติเทพ ” เพียงอย่างเดียวทั้งสิ้น

เมื่อพิจารณาต่อไปว่า การเลือกข้าราชการวรรณคดีหรือการเลือกเรื่องจากต่างประเทศเข้ามาแปลเสียใหม่ นอกจากจะสามารถเลือกเรื่องต่าง ๆ ได้ตามต้องการแล้วผู้แต่งผู้แปลยังสามารถแก้ไขดัดแปลงสอดแทรกหรือตัดทอน ไม่ว่าจะในกระบวนการแต่งหรือ “ แปล ” ให้สอดคล้องกับทิศทางและความต้องการของตนได้แล้ว ก็ยังน่าเชื่อว่าวรรณกรรมดังกล่าวคงจะมีส่วนในการเสริมสร้างกล่อมเกลาคำความรู้สึกนึกคิดทางการเมืองของผู้รับ ผังอยู่ด้วยอย่างแน่นอน เช่นในกรณีของ สามก๊ก นั้นน่าจะเป็นไปได้ว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชดำริให้แปลสามก๊ก เป็นไทยหลังจากเมื่อได้ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์นั้น คงไม่จำเพาะแต่จะทรงให้ถือเป็นตำราพิชัยสงครามสำหรับเหล่าข้าราชการฝ่ายทหารได้ศึกษาหาความรู้และเจริญรอยตามพระยุคลบาทในเชิงศึกสงครามเท่านั้น หากแต่พระปรีชาสามารถในการสถาปนาความเป็นปึกแผ่นมั่นคงทางการเมืองการปกครองให้แก่แผ่นดินไทยของพระองค์ท่าน ก็น่าจะเป็นอีกสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งใหญ่มากที่ผู้แปลประสงค์จะให้อนุชนรุ่นหลังของพระองค์ได้ระลึกถึงและโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับบรรดาข้าราชการของพระองค์ท่านทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน เพราะ สามก๊ก รวมบรรจุเรื่องราวของการรวบรวมการปกครองแผ่นดินจีนที่เคยแตกแยกจนวุ่นวายไปทั่วทุกหัวระแหงให้กลับคืนสู่ความเป็นเอกภาพอันสันติสุขในตอนท้ายสุดของเรื่อง พระราชมารการกิจอันยิ่งใหญ่ในการสร้างเสริมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของพระองค์ มิใช่จะใกล้เคียงกับมหาบุรุษทั้งหลายในเรื่อง สามก๊ก เท่านั้นไม่ หากเมื่อพิจารณารวมไปถึง ไซ่ฮั่น วรรณกรรมเชิงพงศาวดารจีนอีกเรื่องหนึ่งที่ทรงมีพระราชดำริให้แปลคู่กับ สามก๊ก ในแผ่นดินของพระองค์ท่านแล้ว ก็ยังเห็นเด่นชัดถึงความเหนือกว่าในบทบาททางการเมืองของพระองค์ นั่นคือวรรณกรรมจีนทั้งสองเรื่องที่ทรงมีพระราชดำริให้แปลขึ้นในแผ่นดินของพระองค์ท่านนี้ น่าจะเป็นวรรณกรรมสำหรับกล่อมเกลาคิดใจของเหล่าอำมาตย์ข้าราชการบริหารของพระองค์ให้บังเกิดมีสติปัญญาเข้าใจแจ่มแจ้งถึงพระมหากรุณาธิคุณทั้งในทางทหารและทางการเมืองของพระองค์ท่านที่ทรงมีต่อปวงพสกนิกรในแผ่นดินของพระองค์อย่างอนงอนนันท ทั้งนี้เพื่อจะได้ร่วมโดยเสด็จพระราชมารการกิจอันยิ่งใหญ่ต่อแผ่นดินของพระองค์ท่านได้อย่างเหมาะสม

ในเรื่องนี้มีข้อนำสังเกตในส่วนของผู้อำนวยการแปล สามก๊ก คือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เพิ่มเติมว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ผู้นี้ แม้จะเป็นที่รู้จักกันว่าเป็นกวีเอกคนสำคัญในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ตามประวัติของท่านก่อนที่จะเป็นเจ้าพระยาพระคลังนั้นก็แสดงว่าเป็นผู้หนึ่งที่มีความจงรักภักดีในตัวพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและมีบทบาททางการเมือง ก่อนการขึ้นครองราชย์ของพระองค์อยู่ในระดับสูงพอควร ดังปรากฏในส่วนที่เป็นประวัติของท่านผู้นี้ จากคำนำของกรมศิลปากรในการตีพิมพ์ วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ว่า

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี ได้รับราชการในสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสรวิชิต นายด่านเมืองอุทัยธานี และได้แต่งวรรณคดี 2 เรื่อง คือ ลิลิตเพชรมงกุฎ และเรื่องอิเหนาคำฉันท์ ในตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรีบ้านเมืองระส่ำระสายเกิดการจลาจล พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกซึ่งขณะนั้นทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก และกำลังยกกองทัพไปตี

เขมร ทรงทราบข่าวจรรยาจลในพระนครจึงรีบยกทัพกลับ หลวงสรวิชัยซึ่งมีความจงรักภักดีได้แต่งคนนำหนังสือลับแจ้งกิจการในพระนครไปถวายสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกถึงด้านพระจาริก และได้ออกไปรับเสด็จถึงทุ่งแสนแสบกราบทูลข้อราชการต่าง ๆ ให้ทรงทราบแล้วเชิญเสด็จนำทัพเข้ามายังพระนคร

ครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ทรงพระราชดำริว่า หลวงสรวิชัยมีความดีความชอบหลายประการ และจงรักภักดีในพระองค์มาช้านาน ได้โดยเสด็จการพระราชสงครามมาแต่ก่อน กับเป็นผู้มีความรู้ในทางอักษรศาสตร์และวรรณคดีอย่างกว้างขวางจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นพระยาพิพัฒนโกษา ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีจตุสดมภ์กรมท่า มีหน้าที่ควบคุมบังคับบัญชากิจการทางหัวเมืองชายทะเลทั้งหมด³³

ในแง่นี้จะเห็นได้ว่าใช่แต่บริบททางประวัติศาสตร์อย่างกว้าง ๆ เท่านั้นที่ชี้ถึงความสำคัญของการที่จำเป็นจะต้องมองการแปล สามก๊ก ออกมาเป็นภาษาไทยว่าเป็นเรื่องทางการเมือง การที่ผู้อำนวยการแปลเป็นทั้งนักรบและอำมาตย์ผู้ใหญ่ในแผ่นดินก็น่าจะเป็นไปได้มากกว่าข้อ “สันนิษฐานทั่วทั้งแก๊วทั้งข้อความและถ้อยคำที่แปล” คงจะมีเหตุผลทางการเมืองแฝงอยู่ด้วยไม่น้อย เพราะฉะนั้นเมื่อได้เข้าใจ สามก๊ก ในลักษณะเช่นว่าแล้วก็จะมีปัญหาในการที่จะพบว่ามีการแปล สามก๊ก คลาดเคลื่อนจากต้นฉบับเดิม โดยเหตุผลที่อธิบายไม่ได้ โดยสรุปข้อสมมติฐานหลักของรายงานฉบับนี้อยู่ที่ว่า ข้อคลาดเคลื่อนที่พบว่ามีอยู่ใน สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) กับต้นฉบับภาษาจีนที่ได้มีการแปลออกมาเป็นภาษาไทยใหม่นั้น หากมิได้เกิดจากความคลาดเคลื่อนของต้นฉบับที่ใช้แปลและถ้าข้อผิดพลาดที่มีมิได้เกิดจากข้อผิดพลาดทางภาษาหรือความรู้ด้านอื่น ๆ ของผู้แปลด้วยแล้ว ข้อคลาดเคลื่อนในการแปลที่เข้าใจกันว่าหาเหตุผลอธิบายไม่ได้นั้นก็น่าจะเป็นการจงใจในส่วนของผู้แปลด้วยเหตุผลอันเป็นการเมือง กล่าวคือการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดฯ ให้มีการแปล สามก๊ก ออกเป็นภาษาไทยกิติการอำนวยความสะดวกของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ก็ดี ล้วนแต่มีข้อพิจารณาทางการเมืองเป็นเหตุผลสำคัญกำกับอยู่ทั้งสิ้น เพราะสถานการณ์พิเศษอันแวดล้อมเหตุการณ์ที่ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์และความจำเป็นที่จะต้องกล่อมเกลาสำนึกทางการเมืองของข้าราชการบริพาร ตลอดจนอาณาประชาราษฎร์เสียใหม่นั้นเอง

สามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) : ความหมายทางการเมือง ?

ดังที่ได้กล่าวพาดพิงไปแล้วว่า ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงปลายสมัยกรุงธนบุรีติดต่อกับต้นสมัยรัตนโกสินทร์นั้น น่าจะมีลักษณะที่พิเศษอยู่ไม่น้อย มิเช่นนั้นแล้วองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็คงจะไม่ต้องออกมา “อธิบาย” การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้วยพระองค์เอง³⁴ สำหรับในระดับรองลงมาคือ ในระดับของขุนนาง การเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลและตำแหน่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก็คงจะมีความสำคัญและความกว้างขวางไม่แพ้กัน³⁵ เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) น่าจะอยู่ในฐานะที่รับรู้และเข้าใจถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีแล้ว ก็น่าเป็นไปได้อีกเช่นกันว่าในการอำนวยความสะดวก สามก๊ก นั้น เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตามได้ดำเนินงานโดยตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องทำให้ สามก๊ก ไม่ขัดแย้งกับแนวทางของยุคสมัยของตน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องนี้มีข้อควรพิจารณาว่า ในขณะที่ สามก๊ก มักถูกเข้าใจว่าเป็นตำราพิชัยสงคราม แต่แนวเรื่องหลักของ สามก๊ก ก็คือการรวมราชอาณาจักรหรือการที่ใครสักคนหนึ่งจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้ทรงอำนาจทางการเมืองอย่างแท้จริงแต่เพียงผู้เดียวในแผ่นดิน เรื่องของหลักพิชัยสงครามเป็นเพียงหนทางเอาชนะศัตรูเพื่อบรรลุถึงวัตถุประสงค์ดังกล่าวเท่านั้น นอกจากนี้ ถ้าจะพิจารณาลงไปในรายละเอียดก็จะพบว่าพฤติกรรมหลักของตัวละครต่าง ๆ ใน สามก๊ก นอกจากการรบพุ่งแล้วก็ล้วนแล้วแต่เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่อง “ความจงรักภักดี” ทั้งสิ้น คือ หากไม่ใช่การยืนยันความจงรักภักดีที่บุคคลมีต่อกันและกันในฐานะต่าง ๆ แล้ว ก็จะเป็นการเปลี่ยน “ความจงรักภักดี” ด้วยเหตุผลต่าง ๆ นานา (ดังปรากฏว่าทั้งเรื่อง สามก๊ก มีการเปลี่ยน “ความจงรักภักดี” ไม่น้อยกว่า 70 ครั้ง และการเปลี่ยนความจงรักภักดีที่ถือได้ว่ามีผลกระทบที่สำคัญที่สุดต่อตัวเรื่อง สามก๊ก คือ การเปลี่ยนความจงรักภักดีระหว่างนายกับลูกน้อง)³⁶

ความจำเป็นที่จะต้องทำให้ สามก๊ก ไม่กระทบกระเทือนความรู้สึกอันอ่อนไหวทั้งของตัวผู้อ่านรายการแปลงและโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่กระทบกระเทือนต่อการจัดตั้งกรอบระเบียบใหม่ทางสังคมที่กำลังเริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงนั้น น่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ สามก๊ก ฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เมื่อเปรียบเทียบกับต้นฉบับดั้งเดิมของจีนแล้ว ปรากฏว่ามีทั้งส่วนที่เป็นการตัดตอนข้อความหรือคำบางคำออกไปโดยสิ้นเชิง ในขณะที่บางคำหรือบางตอนก็เป็นการตัดแปลงเปลี่ยนความหมายไปบ้างเล็กน้อย นอกจากนั้นบางตอนก็เป็นการขยายความหรือเพิ่มเติมรายละเอียดที่ต้นฉบับเดิมไม่มีเข้าไปเสียด้วยซ้ำ ซึ่งในกรณีหลังนี้น่าจะเป็นเหตุผลที่เพียงพอจะอธิบายว่า การตัดตอนข้อความใน สามก๊ก ฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มิได้เนื่องมาจากเจตนารมณ์ที่จะทำให้ สามก๊ก ฉบับของไทยกระหัดรัดลง³⁷

สำหรับการตัดหรือการตัดแปลงความหมายของคำที่ใช้ใน สามก๊ก ฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น เมื่อพิจารณาอย่างกว้าง ๆ แล้วอาจกล่าวในขั้นนี้ได้ว่า มีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไปดังต่อไปนี้ คือ (1) เพื่อไม่ให้ใน สามก๊ก ฉบับภาษาไทยมีปรากฏแนวคิดใด ๆ ที่อาจขัดแย้งหรือ “ไม่เหมาะสม” ต่อภาวะการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น (2) เพื่อให้แนวคิดหรือแบบปฏิบัติใน สามก๊ก ดูสอดคล้องกับแนวคิดหรือแบบปฏิบัติซึ่งเป็นที่ยอมรับหรือกระทำกันอยู่ในสังคมไทย (3) เพื่อลดหย่อนความรุนแรงของหลักการหรือแนวปฏิบัติ ในการช่วงชิงอำนาจของตัวละครต่าง ๆ ลงบ้าง วัตถุประสงค์หลักทั้ง 3 ประการนี้ เกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด โดยที่แต่ละวัตถุประสงค์ก็มีวัตถุประสงค์ย่อยซ้อนอยู่ดังที่จะได้กล่าวถึงพอเป็นสังเขปในแต่ละวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

(1) การตัดตอนข้อความหรือคำหรือการตัดแปลงความหมายของสิ่งที่ปรากฏในสามก๊กฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) อาจเป็นไปได้ เพื่อไม่ให้ในสามก๊กมีปรากฏแนวคิดใด ๆ ที่อาจขัดแย้งกับภาวะการณ์ทางการเมืองของยุคสมัย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ การที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ปฏิเสธแนวคิดเรื่อง “ราชวงศ์” ที่ปรากฏในต้นฉบับเดิม และเพราะฉะนั้นจึงหลีกเลี่ยงที่จะใช้คำว่า “ราชวงศ์” อย่างโจ่งแจ้ง

จริงอยู่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ยอมรับคำว่า “เชื้อพระวงศ์” และการพูดถึงเล่าปี่ว่าเป็นเชื้อพระวงศ์ก็เป็นสิ่งที่พบเห็นได้โดยตลอด แต่ผู้อ่านจะไม่ได้ความรู้สึกแจ่มชัดถึงความศักดิ์สิทธิ์ของแนวคิดเรื่องราชวงศ์เหมือนกันในต้นฉบับภาษาจีน สิ่งที่ผู้อ่าน สามก๊ก ฉบับภาษาไทยจะได้พบอย่างมากที่สุดก็คือ การกล่าวว่า เล่าปี่เป็น “เชื้อสายพระเจ้าเหียนเต๋” “เชื้อพระวงศ์พระเจ้าเหียนเต๋” ฯลฯ คือ ไปผูกพันกับตัวบุคคลหรือเฉพาะพระเจ้าเหียนเต๋เป็นหลัก คำว่า “ราชวงศ์” เอง ใน สามก๊ก ฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีปรากฏเพียง 3 ครั้ง³⁸ ครั้งสำคัญที่สุด คือ เมื่อเล่าปี่ เข้าเฝ้าพระเจ้าเหียนเต๋และมีการสอบถามประวัติของเล่าปี่ ซึ่งก็มีการบรรยายแต่เพียงสั้น ๆ ว่า

เล่าปีจึงกราบทูลว่าข้าพเจ้าเป็นบุตรเล่าเหง แลบิดาข้าพเจ้าเป็นเชื้อพระเจ้าฮั่นกั๋งเต๋ พระเจ้าเหียนเต๋ได้ฟังดังนั้น จึงให้หาอาลักษณ์เอาจดหมายลำดับกษัตริย์มาดู นับตาม พระราชวงศ์ ต่อ ๆ ลงมาก็แจ้งว่าเล่าปีเป็นอาของพระองค์ แล้วตั้งให้เล่าปีเป็นที่ฮี้เตงเฮ้า แปลภาษาไทยว่าเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ฝ่ายกรมวัง แต่นั้นมาพระเจ้าเหียนเต๋นับถือเล่าปีเป็นอา [สามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 1 หน้า 407 - 8]³⁹

แต่ในฉบับภาษาจีนมีการกล่าวในรายละเอียดอย่างถี่ถ้วน สามารถสืบสาวบรรพบุรุษของเล่าปีย้อนกลับไปหาพระเจ้าเสี่ยวจิ้งได้ถึง 19 ชั่วคน ซึ่งแสดงถึงความสำคัญของแนวคิดเรื่องราชวงศ์ที่สืบสาวได้ยาวนานจนกระทั่งถึงตัวเล่าปี แม้ว่าเล่าปีจะเกิดมาเป็นคนยากจนต้องทอเสื่อขายก็ตาม⁴⁰

กวนอู

การกล่าวว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ปฏิเสธแนวคิดเรื่องราชวงศ์ มิได้มาจากข้อสังเกตที่ว่า สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เลี่ยงที่จะใช้คำว่า “ราชวงศ์” เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมาจากความสำคัญของแนวคิดเรื่องราชวงศ์ที่ปรากฏในการดำเนินเรื่องของ สามก๊ก ฉบับของจีนอย่างต่อเนื่องอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่าตัวละครใน สามก๊ก ล้วนแล้วแต่ยอมรับความสำคัญของเรื่องราชวงศ์ด้วยกันทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นอ้วนเสี้ยว⁴¹ เล่าปี⁴² ขงเบ้ง⁴³ กวนอู⁴⁴ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอ้างความจงรักภักดีต่อราชวงศ์ฮั่น คือ การอ้างความชอบธรรมของฝ่ายหลัก ๆ ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการสู้รบ เช่น เมื่อกวนอูเสียทีถูกจับได้และถูกนำไปต่อหน้าขุนกวนนั้น ข้อความในฉบับภาษาจีนมีว่า “ กวนอูตะโกนด่าด้วยเสียงอันดังว่า ‘ อ้ายเด็กน้อยตาเขียว อ้ายชาติหนูหนวดม่วงเอ๋ย เรากับพระบิดาเล่าปีตั้งสัตย์สาบานกันในส่วนท้อ จะคำจุนราชบัลลังก์หันให้มันคง โฉนเราจะเข้าร่วมกับเจ้าอ้ายโจรทรยศขบถต่อราชวงศ์หันเล่า บัดนี้ เราเสียทีต้องกลเจ้าแล้ว ขอตายเสียดีกว่า อย่าพูดอะไรให้ภาคความไปเลย ’ ” (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 2620 เน้นโดยผู้เขียน)

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีข้อน่าสังเกตว่าฝ่ายตรงกันข้ามมักจะถูกฝ่ายเล่าปีเรียกว่า “โจร” อยู่เสมอ เช่น เรียกทหารของโจโจ หรือราชวงศ์วุ่ยว่า “โจรแฮโจ” ซึ่งก็เท่ากับเป็นการตอกย้ำความชอบธรรมของฝ่ายราชวงศ์เดิม คือ ราชวงศ์หันในตัวบุคคลใหม่ คือ เล่าปีหรือเล่าเสี้ยนนั่นเอง แต่คำแปลในฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น จะไม่ให้ความ

รู้สึกถึงความสำคัญของราชวงศ์หันเลย หากจะให้ความสำคัญต่อบุคคลคือเล่าปี่เป็นหลัก และเล่าปี่เป็นตัวละครเพียงผู้เดียวในฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ที่มีคำว่า “ราชวงศ์” เข้ามาเกี่ยวข้อง ตัวละครอื่น ๆ ที่เป็นขุนนางหรือทหารจะไม่มีกรออ้างคำว่า ราชวงศ์หันโดยตรงเลย ดังปรากฏค่าแปลในตอนนีว่

กวนอู ได้ฟังขุนกวนว่าดังนั้นก็โกรธนักจึงดำว่่าอายเด็กน้อย ตัวกูหายอมเป็นบ่าวมึงไม่
อนึ่งก็ได้ถือน้ำพิพัฒน์สังจาวไว้ต่อเล่าปี่จะช่วยเอาราชสมบัติให้เล่าปี่อันเป็นเชื้อพระวงศ์ ซึ่ง
กูจะอยู่ด้วยมึงอันเป็นศัตรูราชสมบัตินั้น ไม่อยู่แล้ว ครั่งนี้กูแพ้ความคิดมึง ๆ จับตัวกูได้
อย่าพักพูดเกลี้ยกล่อมให้ป่วยการปาก กูเป็นชาติทหารจะกินข้าวแดงเป็นสองเจ้านั้นหามิได้
จะสู้ตาย [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 2 หน้า 428 เน้นโดยผู้เขียน]

หรือเมื่อเล่าปี่ตั้งตนเป็นฮ่องเต้ของเมืองฮั่นดั่งนั้น ในสำล่่นที่มีไปถึงพระเจ้าเหี้ยนเต้ แนวคิดที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนก็คือ แนวคิดเรื่องราชวงศ์เดิมและการกู้ราชวงศ์ขึ้นมาใหม่ แต่ในฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น แนวคิดดังกล่าวจะไม่ปรากฏให้เห็นเลย⁴⁵ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเล่าปี่สถาปนาตนเองเป็นฮ่องเต้ภายหลังจากที่โจผีได้ถอดพระเจ้าเหี้ยนเต้ออกจากตำแหน่งฮ่องเต้และตั้งราชวงศ์วุยก๊กขึ้นมาใหม่แล้ว คำประกาศในพิธีตั้งตนเป็นฮ่องเต้ของเล่าปี่นั้น ยึดข้ออ้างเรื่องการฟื้นฟูราชวงศ์หันให้ดำรงสืบไปเป็นหลัก โดยกล่าวว่า

วันนีตรงกับวันที่สิบสองเดือนสี่ ปีที่สี่สิบหก ศักราชเจี้ยนอัน เล่าปี่ฮ่องเต้ขอประกาศต่อ
หน้าฟ้าดินว่่า ราชวงศ์หันจักต้องเป็นใหญ่อยู่ในใต้ฟ้าหาที่สุตมิได้ ในอดีต อองมั่งเคยตั้งตัว
เป็นกบฏ คิดล้มล้างราชสมบัติ พระเจ้าก๋งบู๊ฮ่องเต้ ทรงกำจัดมันเสีย ยังให้บ้านเมืองสุ่ความ
เป็นปกติ ต่อมาอายโจโจ ไ้ทหารมลาญชีวิตของเขาย่างโหดร้ายทารุณ สร้างบาปกรรมและ
โทษทัณฑ์อันมหันต์เทียมฟ้า อายโจผีบุตรของโจโจก็ออกอาจทำชั่วทุกมุมเมือง หมายจะทำลาย
ล้างราชวงศ์หันให้สูญสิ้นไป เล่าปี่จึงเข้าสืบราชวงศ์รับทอดมรดกของบรรพบุรุษทั้งสอง คือ
พระเจ้าฮั่นโกโจฮ่องเต้ และพระเจ้าก๋งบู๊ฮ่องเต้ กระทำตามฟ้าปกาสิต ข้าพเจ้าเล่าปี่จะไม่
สตัยคิดจะตั้งตนเป็นฮ่องเต้ก็หาไม่ แต่อาณาประชาราษฎร์และขุนนางทั้งปวงเห็นชอบพร้อม
กัน เห็นว่่าฟ้าปกาสิตจะละเมิดมิได้ และภารกิจอันใหญ่หลวงของบรรพบุรุษจะดำเนินต่อไป
ไม่ได้ ถ้าตกไปอยู่ในอำนาจของผู้อื่น แผ่นดินทั่วทั้งสี่สมุทรจะปราศจากนายมิได้ ทุกคนหมายใจ
ให้ข้าพเจ้าเล่าปี่แต่ผู้เดียวเป็นผู้รับผิชอบ ข้าพเจ้าเคารพต่อฟ้าปกาสิต และเกรงว่่าคุณความ
ดีของพระเจ้าฮั่นโกโจฮ่องเต้และพระเจ้าก๋งบู๊ฮ่องเต้จะถูกเหยียบย่ำทำลายเสีย ข้าพเจ้าจึง
เลือกเอาวันนี้ อันเป็นวันมงคลเพื่อขึ้นเสวยราชย์ ประกาศให้ทราบโดยทั่วกันว่่า ข้าพเจ้าจะทำ
หน้าที่คุ้มเกรงรักษาประชาราษฎร์ทั้งปวง ยังราชวงศ์ของบรรพบุรุษให้ยืนยงสถาพร และทั่ว
ทุกหัวเมืองในแผ่นดินมีความสงบสันติสุขเป็นนิจนิรันดร ๆ (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า
2719 - 20 เน้นโดยผู้เขียน)

แต่ในฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น คำประกาศดังกล่าวถูกตัดทิ้งไปโดยสิ้นเชิงจนดูเหมือนว่่าเมื่อโจผีตั้งตนเป็นฮ่องเต้ได้ เล่าปี่ก็มีสิทธิที่จะทำได้เช่นกัน ดังปรากฏค่าแปลตอนนีว่่า

ครั้นถึงเดือนหกขึ้นสิบสองค่ำฤกษ์ดี (พ.ศ. 764) ขงเบ้งจึงพาขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย ทหารทั้งปวงเชิญเล่าปี่ขึ้นโรงพิธี ขุนนางทั้งปวงก็เฝ้าลงมาทั้งสามชั้น จึงเชิญพระเจ้าเล่าปี่ให้ เช่น เทวดา และ เชื้อพระวงศ์ ซึ่งดับสูญล่วงไปแต่ก่อนนั้นแล้ว ขงเบ้งจึงเชิญพระแสงกระบี่ แลตราหยกสำหรับกษัตริย์ขึ้น ไปถวาย พระเจ้าเล่าปี่ก็รับพระแสงกระบี่ ตราหยก บรรดาขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยก็กราบถวายบังคมพร้อมกัน พระเจ้าเล่าปี่ก็ตั้งอยู่ในสมมติกษัตริย์แต่นั้นมา จึงถวายพระนามว่า พระเจ้าเจียงบู [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 2 หน้า 478]

การไม่ยอมรับแนวคิดเรื่องราชวงศ์มาใช้ใน สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่เลี่ยงไปใช้คำอื่น ๆ แทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้พระนามพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบันแทนชื่อราชวงศ์ ไม่เพียงแต่จะตรงกันข้ามกับแนวคิดที่มีอยู่ในต้นฉบับเดิมเท่านั้น หากแต่ยังทำให้ดูราวกับว่าขุนนางหรือทหารใน สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีความจงรักภักดีให้กับตัวบุคคลเป็นหลัก เช่น การมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าเหียนเต๋ พระเจ้าเล่าปี่ พระเจ้าเล่าเสี้ยน ฯลฯ เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่เหตุการณ์ เมื่อสุมาเอี้ยนปลดพระเจ้าโจฮวนออกจากตำแหน่งนั้น สามก๊ก ฉบับภาษาจีนจะเขียนให้สุมาสูร่าพันว่า “ ข้าพเจ้าเป็นข้าราชการของคู้ย ไม่ขอทรมานต่อราชวงศ์คู้ยตลอดไป ” (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 3974) แต่ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) จะไม่มีกรกล่าวถึงบทบาทของสุมาสูรในตอนนี้เลย [โปรดดู สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่มที่ 2 หน้า 1076] รวมทั้งสิ่งที่เรียกว่า “ ราชสมบัติ ” ก็เป็นเรื่องของตัวบุคคลมากกว่าที่จะเป็นของราชวงศ์ ดังปรากฏว่า เมื่อสุมาเอี้ยนประสงค์จะปลดพระเจ้าโจฮวนออกจากตำแหน่งฮ่องเต้ นั้น ฉบับภาษาจีนให้สุมาเอี้ยนกล่าวโต้ตอบเมื่อมีผู้คัดค้านการปลดว่า

“ ราชสมบัติทั้งนี้ เดิมเป็นของ ราชวงศ์หั้น โจโฉใช้อำนาจบีบบังคับองค์เทพบุตรแลขุนนางทั้งปวง ตั้งตนเป็นนายอ่อง ทำการล้มล้าง ราชวงศ์หั้น เสีย อันบรรพบุรุษของเราเองแรงช่วยทำนุบำรุง ราชวงศ์คู้ย มาสามชั่วคนแล้ว ฉะนั้นผู้ที่สร้างได้พำนี้หาใช่ความสามารถของโจโฉไม่ แต่เป็นกำลังความสามารถของแซ่สุมาต่างหาก เรื่องนี้ใคร ๆ ก็รู้กันทั่ว บัดนี้การที่เราจะเอาสมบัติของ ราชวงศ์คู้ย กลับคืนมา ยังไม่เหมาะสมด้วยเหตุผลอีกหรือ ? ”

เตียวเจ็กจึงว่า

“ หากท่านคิดการดังนี้ก็เท่ากับเป็นการเป็นกบฏ เป็นอ้ายโจรล้มล้างราชบัลลังก์นั่นเอง ”
สุมาเอี้ยนยิ่งโกรธหนัก ดวาทว่า

“ เราจะล้างแค้นแทน ราชวงศ์หั้น ทำไมจะทำไม่ได้เตียวหรือ ” (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 3971 เน้นโดยผู้เขียน)

แต่ฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) กลับทำให้เป็นเรื่องของตัวบุคคลมากกว่าเรื่องของราชวงศ์เสีย ดังคำแปลตอนเดียวกันนี้ว่า

จีนอ่องได้ฟังก็โกรธจึงว่า ราชสมบัติทั้งนี้เดิมเป็นของพระเจ้าเหียนเต๋ โจโฉก็เป็นข้าของพระองค์ คิดอ่านกำจัดพระองค์เสีย แล้วชิงเอา เป็นของตัว สิ ได้ ฝ่ายอัยกาบิดาเราก็ดำเนินการสงครามปราบปรามกำจัดศัตรูเสียก็เหมือนกัน แม้ชิงเอาบ้างจะไม่ได้เตียวหรือ ว่าฉะนั้นแล้วก็สั่งให้บุชจูจับเอาตัวไปตี พระเจ้าโจฮวนก็คุกเข่าลงคำนับขอโทษเตียวเจ็ก จีนอ่องก็มีให้

เร่งให้บูชเอาไปตายเสียในทันใด แล้วก็ลุกออกมา [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 2 หน้า 1075 เน้นโดยผู้เขียน]

(2) การตัดทอนข้อความหรือคำ หรือการตัดแปลงความหมายของสิ่งที่ปรากฏในสามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) อาจเป็นไปได้เพื่อไม่ให้ปรากฏแนวคิดหรือแบบปฏิบัติทางการเมืองที่ขัดแย้งกับแนวคิดหรือแบบปฏิบัติซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในสังคมไทย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือประเพณีการทำสงครามของจีน ที่พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ก็ไม่อาจก้าวล้ำเข้าไปในสนามรบที่ได้มอบหมายให้แม่ทัพมีอำนาจอิสริภาพไปแล้วได้ ซึ่งในด้านต้นฉบับ สามก๊ก ภาษาจีน มีการกล่าวถึงแบบปฏิบัติดังกล่าวทั้งสิ้น 6 ครั้งด้วยกัน กรณีแรกเกิดขึ้นเมื่อมีรายงานเข้ามาว่ากองขุนจ้านเสียชีวิตในการสู้รบกับอ้วนเสี้ยว และอ้วนเสี้ยวกับอ้วนสุดกำลังคิดการใหญ่ร่วมกัน เล่าปี่ซึ่งถูกโจโฉบีบให้อยู่แต่ในเมืองหลวง จึงถือโอกาสสาสนาทำท้อออกไปสกัดสองพี่น้องแฉ่ฮ้วน เมื่อโจโฉนำเล่าปี่เข้าเฝ้าถวายบังคมลาพระเจ้าเหียนเต๋อออกไปแล้ว ภายหลังที่ปรึกษาจึงเตือนโจโฉว่าไม่ควรปล่อยเล่าปี่ไป เพราะจะเป็นเสมือน “ การปล่อยเสือเข้าป่า ” โจโฉจึงใช้ให้เคาฑูคุมทหารรีบออกไปตามเล่าปี่กลับ ในฉบับภาษาจีนนั้น เล่าปี่กล่าวแก่เคาฑูว่า

“ เมื่อแม่ทัพออกสนามรบแล้ว แม้แต่พระราชโองการก็ใช้บังคับมิได้ ก่อนที่ข้าพเจ้าจะยกทัพมานี้ ได้เข้ากราบถวายบังคมลาพระเจ้าเหียนเต๋อ ท่านสมุหนายกก็มอบทหารและสั่งราชการแก่ข้าพเจ้าทุกประการแล้ว ไม่เห็นมีการอันใดจะต้องปรึกษาอีก ขอท่านจงรีบกลับไปรายงานให้ท่านสมุหนายกทราบเถิด ” (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 783 เน้นโดยผู้เขียน)

แต่เมื่อถึงเหตุการณ์เดียวกันนี้ ฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ตัดประโยคสำคัญออกเสียและทำให้ดูเหมือนว่าเป็นการยกพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ยิ่งขึ้นด้วยคำแปลว่า

เมื่อมหาอุปราชพาเราเข้าไปเฝ้ากราบทูลพระเจ้าเหียนเต๋อให้เป็นแม่ทัพยกไปสกัดตีอ้วนสุด พระเจ้าเหียนเต๋อโปรดให้ เราก็ดำรงรับทูลถวายบังคมลา ทั้งมหาอุปราชก็จัดแจงทหารให้เราแล้วสั่งราชการแก่เราทุกประการ เราจึงยกกองทัพมาตามรับสั่งพระเจ้าเหียนเต๋อ บัดนี้มหาอุปราชจะให้หาเราไป ครั้นเราจะกลับไปก็จะผิดรับสั่งพระเจ้าเหียนเต๋อ แต่ท่านจงเอาเนื้อความทั้งนี้ไปแจ้งแก่มหาอุปราชก่อนเถิด ถ้าเมื่อใดเราทำสงครามสำเร็จแล้วจึงจะยกกองทัพกลับเข้าไปกราบทูลพระเจ้าเหียนเต๋อแลแจ้งราชการแก่มหาอุปราช [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 1 หน้า 433 - 4 เน้นโดยผู้เขียน]⁴⁶

หรือเมื่อเล่าปี่ได้เมืองเสฉวนแล้ว ขุนกวนพยายามทวงเมืองเกงจิ๋วคืนจากเล่าปี่ โดยให้จูถัดกิ้น (พี่ชายของเบ้ง) ไปเจรจากทวง แต่จูถัดกิ้นกลับถูกบ้ายเบียงให้ไปทวงเอากับกวนอู ปรากฏว่าในฉบับภาษาจีนนั้นเขียนให้กวนอูตอบจูถัดกิ้น โดยไม่ต้องมีการซักซ้อมกับขงเบ้งและเล่าปี่แต่อย่างใดมาก่อนเลยว่า

“ ข้าพเจ้ากับพี่ชายเล่าปี่ร่วมสาบานเป็นพี่น้องกันที่สวนท้อ ตั้งสัตย์ปฏิญาณกันไว้ว่าจะทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อทำนุบำรุงแผ่นดินหันให้วัฒนาถาวร อันแคว้นเกงจิ๋วเดิมเป็นดินแดนของแผ่นดินหัน โฉนดข้าพเจ้าจะยกดินแดนนี้ให้แก่บุคคลอื่นได้อย่างไร เมื่อขุนพลลงสู่สนามรบแล้วย่อมไม่ฟังคำสั่งของใครทั้งสิ้น แม้เจ้านายของตนก็ไม่ฟัง ฉะนั้นมาตรว่าพี่ชายของข้าพเจ้า

จะมีหนังสือสั่งมาเช่นนี้ ข้าพเจ้าก็ไม่ยอมคืนให้ (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 2269 เน้นโดยผู้เขียน)

ส่วนในฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น ปรากฏคำตอบของกวนอู่ว่า

กวนอูแจ่มในหนังสือแล้วจึงว่า เล่าปี่เดียวหุยกับเราคิดร่วมใจกันจะบำรุงแผ่นดินให้เป็นสุข อันหัวเมืองทั้งปวงแต่ก่อนมาก็ขึ้นอยู่ในพระเจ้าเหียนเต๋ บัดนี้คนทั้งปวงซึ่งมีฝีมือเห็นว่าแผ่นดินเป็นจรวาด ต่างคนต่างทำศึกกำเริบแข็งเมืองไว้ อันธรรมดาผู้ใดเป็นหัวเมืองแล้วก็ตั้งใจทำราชการโดยสุจริต แม้มีข้อรับสั่งมาประการใดก็ให้ฟังพิเคราะห์ดู ถ้าเห็นชอบให้ทำตาม แม้ผิดก็ให้บอกชี้แจงไปแก่ผู้ทำนุบำรุงราชการให้แจ้ง บัดนี้ เล่าปี่ที่เราจะให้คืนเมืองสามตำบลให้ขุนกวนนั้น ไม่สมควร เรามีได้ทำตามคำเล่าปี่ ท่านจงกลับไปบอกกับขุนกวนเถิด [สามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 2 หน้า 236 เน้นโดยผู้เขียน]

อีกกรณีหนึ่งเกิดขึ้นเมื่อโจผีรู้ว่าเมืองง่อกับเมืองจ๊กเป็นไมตรีกันก็โกรธแค้นคิดจะยกทัพไปตีเมืองง่อก พระเจ้าขุนกวนให้ซีเซ่งยกทัพออกไปรับศึกทางเมืองกองเหลง ในกองทัพที่ยกไปนั้นมีหลานพระเจ้าขุนกวน คือ ขุนเสียวร่วมไปด้วย แต่ขุนเสียวเป็นคนรั้น มิได้อยู่ในวินัยทหาร ซีเซ่งให้ลงโทษประหารชีวิตขุนเสียว ความทราบถึงพระเจ้าขุนกวนจึงรีบมาขอชีวิตขุนเสียว เหตุการณ์ตอนนี้ในฉบับภาษาจีนบ่งชี้ว่าอำนาจในกองทัพเป็นของแม่ทัพ ไม่ใช่ของกษัตริย์ ดังความว่า

พระเจ้าขุนกวนตรัสว่า

“ ขุนเสียวผิดวินัยเพราะกล้าหาญเกินไป เราใคร่ขอร้องท่าน จงยกโทษให้สักครั้งเถิด ”

ซีเซ่งทูลว่า

“ ผู้รักษาวินัยคือ ข้าพเจ้าหาใช่พระองค์ไม่ นี่เป็นวินัยของประเทศ หากพระองค์เอาความเป็นญาติมาลบล้างโทษตั้งนี้ ข้าพเจ้าจะปกครองทหารได้อย่างไร ? ”

พระเจ้าขุนกวนตรัสว่า

“ ซึ่งขุนเสียวกระทำผิดวินัยนั้น อันที่จริงท่านควรเป็นผู้ลงโทษ แต่เด็กน้อยผู้นี้เดิมแต่ย์พี่ชายของข้าพเจ้ามีความรักใคร่เอ็นดูนัก จึงให้เขามาใช้แซ่ขุนแลฝากฝังไว้กับเรา หากท่านจะฆ่าเขาเสียบัดนี้ เราก็จะเสียสัตย์ที่ให้ไว้แก่พี่ชาย ”

ซีเซ่งทูลว่า

“ ข้าพเจ้าเห็นแก่หน้าพระองค์จึงยกโทษให้ ”

พระเจ้าขุนกวนจึงให้ขุนเสียวกระทำค่านับขอบคุณซีเซ่ง แต่ขุนเสียวมิยอมกระทำค่านับกลับตวาดด้วยเสียงอันดังว่า

“ ข้าพเจ้าจะข้ามไปรบโจผีปากโน้น แม้นข้าพเจ้าจะตายก็จักมิยอมจำนนต่อความคิดของท่านเป็นแน่แท้ ”

ซีเซ่งไปหน้าถอดสีทันที ขุนกวนจึงไล่ขุนเสียวออกไปแล้วตรัสกับซีเซ่งว่า

“ หากไม่มีเด็กน้อยผู้นี้ กองทัพของเราก็ไม่เห็นเสียหายอันใด ต่อไปอย่าได้ใช้มันอีกเลย ”

แล้วเสด็จกลับวัง (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 2905 - 7 เน้นโดยผู้เขียน)

แต่ถ้าอ่านจากฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) จะไม่ได้รับความเข้าใจนี้เลยเพราะแปลตอนนี้ว่า

พระเจ้าซุนกวนจึงว่าซุนเสียวทำผิดท่านให้ฆ่าเสียนั้นเราก็ก็นำตัวอยู่แล้ว แต่พี่เราเมื่อจะตายนั้น ได้ฝากฝังซุนเสียวผู้บุตร เรารับคำจึง มาขอโทษซุนเสียวทั้งนี้เหมือนท่านเห็นแก่เรา เล็ด ชีเซ่งได้ฟังพระเจ้าซุนกวนว่าดังนั้นก็ยกโทษถวาย พระเจ้าซุนกวนจึงร้องสั่งซุนเสียวให้เข้าไปกราบซีเซ่ง ฝ่ายซุนเสียว ได้ยินดังนั้นก็โกรธ ไม่ทำตามรับสั่งแล้วร้องว่า ข้าพเจ้าจะข้ามไปรบพระเจ้าโจผีฝากโน้น ท่านห้ามมิให้ไปรบ ความคิดท่านดังนี้ ข้าพเจ้าหาเกรงไม่ พระเจ้าซุนกวน ได้ยินก็โกรธจึงขับซุนเสียวให้ถอยออกไปแล้วว่ากับซีเซ่งว่า ซุนเสียวนี้ชั่วนัก ท่านอย่าใช้มันเลย ว่าเท่านั้นแล้ว พระเจ้าซุนกวนก็กลับไป [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 2 หน้า 569 เน้นโดยผู้เขียน]

เล่าปี่

ซุนกวน

หรือเมื่อสุมาอี้ทำศึกกับขงเบ้ง ถูกทหารเร่งเร้าให้ออกรบ แต่สุมาอี้อ้างคำสั่งพระเจ้าโจยอยว่ายังไม่ให้ออกรบ ขงเบ้งทราบความจริงกล่าวแก่เกียงอุยว่านี่เป็นวิธีรักษาหน้าใจทหารของสุมาอี้ต่างหาก หาใช่เป็นคำสั่งของพระเจ้าโจยอยไม่ ในฉบับภาษาจีน เมื่อเกียงอุยถามขงเบ้งว่าล่วงรู้ได้อย่างไร ขงเบ้งตอบว่า

“ อันสุมาอีนั่นย่อท้อ ไม่มีแกใจสู้รบกับเราดอก แต่พวกทหารเดือดดาลจะออกรบทั่วกัน ท่านก็รู้อยู่แล้วว่า เมื่อแม่ทัพออกศึกนั้นหาต้องฟังคำสั่งของ ใครทั้งหลายไม่ แม้ฮ่องเต้ก็สั่งไม่ได้ นี่สุมาอียกทัพมาไกลนับพันลี้หรือจะต้องทูลขอพระราชโองการออกรบอีก นี่แสดงว่าทหารของสุมาอี้แค้นเคืองพลุ่งพล่านจะออกรบให้จงได้ สุมาอี้จึงต้องสร้างทูลพระเจ้าโจยอยให้ทรงช่วยปราบทหารแทน แลซึ่งมันเกี่ยวประกาศพระราชโองการดังนี้ ก็หมายจะให้ทหารของเราชะล่าใจนั่นเอง ” (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 3480 เน้นโดยผู้เขียน)

ในฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แม้ว่าจะไม่แปลผิดเนื้อความไปเสียทีเดียว แต่ก็ไม่มีการอ้างถึงแบบปฏิบัติที่ให้อำนาจแม่ทัพเหนืออำนาจพระมหากษัตริย์เป็นเหตุผลเบื้องต้น ฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แปลรวบรัดข้ามหลักเหตุผลดังกล่าวไปเฉย ๆ ดังความว่า

ฝ่ายขงเบ้งรู้สึกดีศัพท์ว่าโจยอยให้หนังสือมาถึงสุมาอี้ตั้งนั้น ก็ว่าแก่นายทหารทั้งปวงว่าสุมาอียกทัพออกจึ่งมิให้ยกออกมารบพุ่งกับเรา เกียงอุยจึงถามว่า เนื้อความทั้งนี้เหตุใดท่านจึงแจ้ง ขงเบ้งจึงบอกว่าเราเห็นว่าสุมาอียกทัพออกรบเป็นช้านานเพราะเกรงเราอยู่ แต่กลัวทหารทั้งปวงจะเสียหน้าใจ จึงบอกไปถึงโจยอยว่าจะขอยกกองทัพออกรบ โจยอยจึงให้มีหนังสือมาห้ามมิให้ออกรบพุ่ง หวังจะเอาใจแก่ลัวทหารไว้ [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 2 หน้า 841]

อีกกรณีหนึ่งเกิดขึ้นเมื่อพระเจ้าเล่าเสี้ยนมีหนังสือเรียกตัวเกียงอุยซึ่งคุมทัพปะทะกับข้าศึกอยู่ ให้กลับไปเข้าเฝ้า เกียงอุยจึงออกคำสั่งให้เลิกทัพ แต่เสียวฮั่วค่านว่า “ ธรรมดาแม่ทัพออกศึกในสนามแล้ว ไม่ต้องฟังคำสั่งใคร ๆ แม้พระเจ้าแผ่นดิน บัดนี้มีพระราชโองการมาให้เลิกทัพ เรา ไม่จำเป็นต้องฟังก็ได้ ” (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 3792 เน้นโดยผู้เขียน) แต่ใน สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ข้อความดังกล่าวก็ถูกตัดออกไป เหลือแต่เพียงว่า “ พอทหารถือหนังสือรับสั่งมาถึง เกียงอุยมิได้แจ้งว่าพระเจ้าเล่าเสี้ยนจะมีกิจธุระประการใด ก็จัดแจงกองทัพจะไปเมืองเสฉวน เสียวฮั่วจึงว่า ท่านเป็นมหาอุปราช เมื่อจะยกกองทัพมานั้นก็ได้ทูลพระเจ้าเล่าเสี้ยนว่าจะทำการให้สำเร็จ ซึ่งมีหนังสือรับสั่งมานี้ ให้ท่านยับยั้งตอบโต้ดูก่อน ” [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 2 หน้า 975 เน้นโดยผู้เขียน]

กรณีสุดท้ายเกิดเมื่อสุมาเจียวแคลงใจตรงนายว่าจะคิดกบฏ จึงมีจดหมายส่วนตัวถึงอุยเกียนจระกองทัพ ในฉบับภาษาจีนมีการอ้างถึงทั้งประเพณีโบราณและบทบัญญัติที่ให้อำนาจแม่ทัพไว้ดังนี้

ความในจดหมายนั้นว่า เเตงกายจะทำอะไรให้ขอคำสั่งก่อน ข้อเสนอของเตงกายจะได้รับการพิจารณาโดยเหมาะสมในเวลาอันควร

เตงวายจึงว่า

“ โบราณว่าไว้ว่า แม่ทัพลงสนามรบแล้วไม่ต้องฟังคำสั่งผู้ใด แม้เจ้านายก็สั่งไม่ได้ หน้าที่ของข้าพเจ้าคือผู้พิชิตภาคตะวันตก แล้วจะมีอะไรมาขัดขวางข้าพเจ้าได้ ”

พลันเตงวายเขียนสาส์นตอบ แลแต่งทูตนำไปส่ง ณ พระนคร

ขณะนั้นขุนนางในราชสำนักทั้งปวงแน่วใจกันว่าเตงวายคงเป็นกบฏแน่

เมื่อสุมาเจียวอ่านสาส์นของเตงวายแล้ว ก็ตระหนักแน่วใจอย่างที่กริ่งเกรงกันนั้น ความในสาส์นว่า

“ ข้าพเจ้าเตงวายขุนพลผู้พิชิตตะวันตก ได้ปราบหัวหน้าจราชลราชคาบลงไปแล้ว จึงต้องมีอำนาจที่จะทำการตามที่เห็นว่าดีที่สุด เพื่อให้การปกครองดินแดนใหม่เข้าสู่ความเป็น ปึกแผ่น หากให้ข้าพเจ้าต้องขอคำสั่งทุกเรื่องไป ย่อมล่าช้าไม่ทันการ หนทางกว่าจะไปกลับ ก็แรมวันแรมเดือน ในสมัยขุนซิมมีบทบัญญัติว่าไว้ว่า นายทหารชั้นผู้ใหญ่ออกศึกในต่างแดน มุ่งอย่างเดียวเพื่อปกป้องราชบัลลังก์แลบ้านเมือง ย่อมตัดสินใจได้โดยผลการ เวลานี้เมืองง๋อ ยังมีได้สวามิภักดิ์ จึงต้องมุ่งเอาเมืองง๋อให้จงได้ จะมัวถือเคร่งในกฎข้อบังคับใด ๆ อยู่หาได้ไม่ ในการทำการสงครามนั้น ถึงคราวรุกก็ไม่ใช้รุกเอาชื่อเสียง ถึงคราวถอยก็ไม่ใช้ถอยเพื่อให้พัน ผิด มาตราว่าข้าพเจ้าจะไม่แก่งกาจอย่างคนโบราณ ข้าพเจ้าก็จะไม่เว้นที่จะทำเพื่อประโยชน์ ของบ้านเมือง ไม่ใช่เพื่อเอาชื่อเสียงแต่เฉพาะตัวเอง ” (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 3928-30 เน้นโดยผู้เขียน)

แต่ในฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ไม่ปรากฏหลักการที่ให้อำนาจดังกล่าวแก่แม่ทัพเลยตั้งความว่า

เตงวายครั้งแจ้งในหนังสือข้อรับสั่งก็ค่านับตามประเพณี ฝ่ายอยู่กวนครั้นแจ้งในหนังสือ สุมาเจียวให้มาถึงนั้น ก็เอามาให้แก่เตงวาย ๆ ฉีกผนึกออกอ่านดูแจ้งในใจความว่า ซึ่งจะทำการสงครามไปภายหน้านั้น จงบอกกล่าวพิตทูลให้ทราบก่อน อย่าดูเบาแต่เอาใจให้ผิดด้วย ขนบธรรมเนียม เตงวายเห็นหนังสือก็มีความน้อยใจ จึงว่า เราก็ถือรับสั่งมาทำการถึงเพียงนี้ ถ้าได้ท่วงทีที่จะทำต่อไป จำเพาะแต่จะให้บอกกล่าวพิตทูลก่อนแล้ว เมื่อแลเห็นหนทางก็ไกล กว่าจะมีหนังสือรับสั่งตอบมาถึงนั้น ก็ข้าอยู่มีทันท่วงที่ ราชการมิเสียไปหรือ เตงวายเห็นมิชอบ จึงให้คนถือหนังสือตอบไปว่า ซึ่งข้าพเจ้ามาทำการครั้งนี้เป็นทางไกล แม้เห็นได้ท่วงทีแล้วจะงด ไว้บอกมาให้ทูลก่อนจึงค่อยทำการต่อภายหลังนั้น จะมีเสียการไปหรือ สุดแต่ข้าพเจ้าได้ท่วงที แล้วเมื่อใด จะรับทำการสนองคุณเจ้าให้สำเร็จจงได้ ซึ่งมีได้บอกมาให้แจ้งก่อนประการใด แม้ ท่านจะเอาโทษแก่ข้าพเจ้าก็ตามเถิด แต่ข้าพเจ้าจะเอาชื่อราชการ ของพระเจ้าหมื่นปีให้จงได้ [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่า 2 หน้า 1055 - 6 เน้นโดยผู้เขียน]

(3) การตัดทอนข้อความหรือคำ หรือการตัดแปลงความหมายของสิ่งที่ปรากฏในสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) อาจเป็นไปได้เพื่อลดหย่อนความรุนแรงของหลักการหรือนวปฏิบัติในการช่วงชิงอำนาจของตัวละครต่าง ๆ ลงบ้างก็ได้ ในที่นี้จะยกตัวอย่างให้เห็นสองกรณี คือ กรณีการตัดทอนหรือตัดแปลงข้อความใน

ส่วนที่เกี่ยวกับการก้าวขึ้นสู่อำนาจและกรณีการรักษาตนเอง หรือการเอาตัวรอดของตัวละครใน สามก๊ก

ในส่วนของการก้าวขึ้นสู่อำนาจ เมื่ออ๋องอ้วนออกอุบายจะให้ลิโป้แตกกับตั้งโต๊ะนั้น อ๋องอ้วนได้เชิญตั้งโต๊ะไปรับประทานอาหารที่บ้าน ระหว่างสนทนากัน ตอนหนึ่งมีความใน สามก๊ก ฉบับภาษาจีนว่า

“ ท่านกำลังจะได้เป็นผู้สืบราชสมบัติเช่นเดียวกับเมื่อครั้งพระเจ้าอู่เต้สืบราชสมบัติจากพระเจ้าซุนเต้และพระเจ้าเสียวเต้ อันเป็นไปตามฟ้ากำหนดและตามความปรารถนาของมนุษย์ชนทั้งปวง ”

ตั้งโต๊ะว่า

“ ข้าพเจ้า ไม่น่ามั่งคั่งใหญ่ใฝ่สูงถึงเพียงนั้นดอกท่าน ”

อ๋องอ้วนจึงว่า

“ โบราณว่าไว้ว่า ผู้เดินถูกทางย่อมชนะผู้เดิน ไม่ถูกทาง ผู้ไร้ธรรมย่อมแพ้แก่ผู้มีธรรม ใครจะหนีชะตากรรมของตนเองไปได้เล่า ? ”

ตั้งโต๊ะหัวเราะแล้วว่า

“ หากฟ้ากำหนดจริงอย่างนั้น ก็ต้องถือว่าท่านชื่ออูมีความชอบอย่างถึงขนาด ” (สามก๊ก ฉบับแปลใหม่ หน้า 264 - 5 เน้นโดยผู้เขียน)

1. บังทอง 2. ซีซี 3. ขงเบ้ง

ถ้าอ่านจากความข้างต้นนี้ ผู้อ่านจะได้ความรู้สึกว่าการที่บุคคลใดจะก้าวขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์นั้น นอกจากจะเป็นไปเพราะ “ ฟากำหนด ” แล้ว ก็ยังมี “ ความปรารถนาของมนุษย์ชนทั้งปวง ” (ในฉบับภาษาอังกฤษของ C.H. Brewitt - Taylor ใช้คำว่า “ the desire of man ”) อีกประการหนึ่งที่เป็นตัวกำหนด ซึ่งความปรารถนาดังกล่าวนี้ก็อาจเรียกได้ว่าเป็น “ ความมักใหญ่ใฝ่สูง ” นั่นเอง แต่ใน สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น ผู้อ่านจะไม่ได้ความหมายดังกล่าวนี้อย่างครบถ้วน เพราะมีการแปลรวบรัดเหลือแต่ความดังต่อไปนี้คือ

ตั้งโต๊ะ ได้ฟังดังนั้นก็มีความยินดี จึงถามว่าเรานี้จะถึงเสวตฉัตรเจียวหรือ เรายังไม่เห็นด้วย อ๋องอุ๋นจึงตอบว่า อันอย่างธรรมเนียมโบราณ ถ้าผู้ใด หาบุญแลสติปัญญามิได้ ก็ยอมแพ้แก่ผู้มีบุญแลปัญญาความคิด ข้าพเจ้าเห็นดังนี้เอนท่านจึงว่าไม่เห็นด้วย ตั้งโต๊ะได้ยินดังนั้นก็ยิ้มแล้วตอบว่า ถ้าเราได้ราชสมบัติเหมือนคำท่าน เราจะตั้งท่านให้เป็นมหาอุปราช เป็นบำเหน็จปากซึ่งท่านทำนายไว้ [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 1 หน้า 149 เน้นโดยผู้เขียน]

หรือเมื่อเล่าปีมีโอกาสจะเข้ายึดเมืองจกจากเล่าเจี้ยงคนแค่เดียวกัน แต่เล่าปีลั้งเลใจ มิใยที่บังทองซึ่งเป็นที่ปรึกษาเอกจะหว่านล้อม ใน สามก๊ก ฉบับภาษาจีนหลังจากที่ได้ฟังคำทัดทานของเล่าปีที่เกรงว่าการกระทำดังกล่าวจะทำให้เสียชื่อเสียงและความเคารพนับถือของชาวโลกนั้น บรรยายว่า

บังทอง หัวเราะแล้วว่า

“ คำพูดของท่านเจ้านายตึ๊งกหนาในยามบ้านเมืองเป็นปกติสุข แต่เมื่อแผ่นดินเป็นจราจลนั้น จะถือปฏิบัติอย่างนั้นได้ยาก จริงอยู่ มีวิธีอื่นที่จะต่อสู้โดยไม่ต้องใช้อาวุธ แต่การที่จะยึดหลักธรรมะเกินไปนั้นก็คือไม่ต้องทำอะไรเลยนั่นเอง คนทุกคนจะต้องรู้จักฉวยโอกาสต้องเข้าครองคนอ่อนแอ และเข้าตีคนซี้จ้อ ต้องปราบคนตื้อถือดี และเป็นที่พึ่งแก่พลเมืองดีทั้งหลาย นี่เป็นคำสอนมาแต่สมัยราชวงศ์เสี่ยและราชวงศ์จิ๋วแล้ว เมื่อท่านจัดการแผ่นดินราบคาบแล้ว ตั้งหน้าปกครองอาณาประชาราษฎร์โดยธรรม สร้างสรรบ้านเมืองให้รุ่งเรืองใหญ่โตอย่างนี้แล้ว ใครจะว่าท่านไม่ดีได้อย่างไร หากท่านไม่เข้าครองเมืองจกเสียแต่บัดนี้ คนอื่นก็จะต้องเข้าครองอย่างแน่นนอน ” (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 2082 เน้นโดยผู้เขียน)

ใน สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ไม่เพียงแต่ว่าบังทองจะไม่ได้หัวเราะ (เยาะ) การให้เหตุผลของเล่าปีเท่านั้น ⁴⁷ หากแต่ “ การรู้จักฉวยโอกาสต้องเข้าครองคนอ่อนแอ ” ซึ่งเป็นลักษณะของเล่าเจี้ยง [เดียวสง ขุนนางของเล่าเจี้ยงเองกล่าวแก่เล่าปีถึงลักษณะของเล่าเจี้ยงว่า “ ...อันเล่าเจี้ยงผู้ครองเอ๊กจิ๋วนั้นเป็นคนอ่อนแอ หาสติปัญญามิได้ไม่รู้จักเลือกคนดี และไม่หาคนดีมาใช้ (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 2067)] ยังถูกทดแทนด้วยเหตุผลที่ไม่มีลักษณะของความรุนแรงและอาจเป็นข้อที่โต้แย้งได้แต่อย่างใด คือกลายเป็นเรื่องของการที่เล่าปีจะต้องรักษาตัวรอดไปมิหน้าข้าการเข้ายึดเมืองจก (เสฉวน) ก็กลายเป็นเรื่องของการกระทำเพียงชั่วคราวเท่านั้น ดังความตอนนีวว่า

บังทองจึงว่า อันซึ่งท่านตั้งอยู่ในความสัตย์นั้นก็เป็นที่เทวดามนุษย์สรรเสริญควรอยู่แล้ว แต่แผ่นดินทุกวันนี้มิได้เป็นปกติ เกิดจราจลต่าง ๆ คนกุมอาวุธ รักษาตัวมิวางมือ ซึ่งท่านจะถือ

ความสัจย์ให้มันคงอยู่นั้นก็มีได้ ธรรมดาภัยมาถึงตัวแล้วก็ยอมจะรักษาตัวก่อน อันเมืองเสฉวน นั้นควรจะมีเอาเป็นอาศัย แต่พอสงบอันตราย ถ้าแผ่นดินราบคาบเป็นปกติมีความสุขแล้วจึง ค่อยสนองคุณท่านเมื่อภายหลัง โดยสมควรให้สิ้นความครหานินทาผิดหรือ ถ้าท่านมิคิดจะเอา เมืองเสฉวนบัดนี้ นานไปเบื้องหน้าก็จะเป็นของผู้อื่น จะกลับคิดทำการเมื่อภายหลังเห็นจะไม่ สำเร็จ จะป่วยการสติปัญญาของผู้ช่วยผู้อุปถัมภ์เสียเปล่า [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 2 หน้า 131 เน้นโดยผู้เขียน]

การทำให้ความใน สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ดูไม่รุนแรงนักในเรื่องของการก้าวขึ้นสู่อำนาจนี้ มิได้มีจำกัดอยู่เฉพาะแต่ตัวละครที่ “ ดี ” อย่างเล่าปี่เท่านั้น เมื่อเตงงายขุนพลของฝ่ายราชวงศ์วุยกษัตริย์ปราบพระเจ้าเล่า เลี้ยนได้ สุมาเจียวซึ่งมีอำนาจอยู่ในมือเกือบหมดแล้วก็คิดอ่านที่จะชิงราชสมบัติราชวงศ์วุยกษัตริย์ ในฉบับภาษาจีนกล่าวถึง เหตุการณ์ตอนนี้ไว้ว่า

ครั้งนั้น สุมาเจียวมีคนสนิทคนหนึ่ง แซ่แก ชื่อจง เป็นบุตรของแกกุน แกจงกล่าวแก่ สุมาเจียวว่า

“ ท่านมีอำนาจเด็ดขาดอยู่ในมือแล้ว เวลานี้บ้านเมืองยังมีได้ราบรื่น ทางแกมีอยู่ทาง เดียว คือ ท่านต้องเป็นเจ้าแผ่นดินเสียเอง นั้นแหละท่านจึงจะรู้ว่า ใครเป็นพวกของท่านบ้าง (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 3722 เน้นโดยผู้เขียน)

ความข้างต้นนี้ให้ความหมายที่ชัดเจนว่า เมื่อสุมาเจียวมีอำนาจเด็ดขาดอยู่ในมือแล้ว หากประสงค์จะให้บ้าน เมืองราบรื่น ก็ต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดินเสียเอง และเมื่อนั้นก็จะรู้ว่า ใครบ้างที่จะจงรักภักดีต่อตนอย่างแท้จริง แต่ใน สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ผู้อ่านจะได้ความหมายอีกอย่างหนึ่งต่างกันไปเลย เพราะแปลออกมาว่า

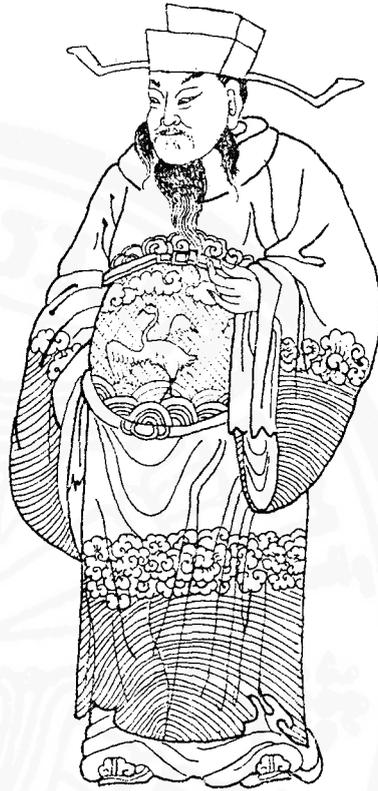
มีคนสนิทคนหนึ่งชื่อแกจงเป็นลูกแกกุนเป็นที่ไว้ใจสุมาเจียว จึงไปพูดแก่สุมาเจียวที่ สังกัดว่า ท่านมียศฐาศักดิ์สูงใหญ่ในทิศทั้งสี่ ราชสมบัติทั้งนี้เห็นจะอยู่ในมือท่าน ถ้าจะทำการ บัดนี้ เกรงคนทั้งปวงจะมีสมัคพร้อมใจกัน จำจะพึงระคายตุน้ำใจคนทั้งปวงก่อน จึงจะได้คิด การใหญ่สืบไป [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 2 หน้า 960 เน้นโดยผู้เขียน]

นั่นคือในกรณีหลังนี้ แกจงบอกแก่สุมาเจียวว่าควรจะดูน้ำใจของผู้คนก่อน ก่อนที่จะคิดการใหญ่ต่อไป ซึ่งจะเห็นได้ว่า ไม่ตรงกันกับฉบับภาษาจีน

เหตุผลในการเอาตัวรอดของตัวละครต่าง ๆ ก็เป็นอีกกรณีหนึ่งที่เมื่ออ่าน สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แล้ว จะไม่ให้ความรู้สึกที่ร้ายกาจหรือรุนแรงเท่ากับการอ่านจากต้นฉบับภาษาจีน เช่น ตอนที่โจโฉมาตั้งโต๊ะไม่สำเร็จ ต้องหนีเตลิดมาพบกับตันก๋งนายอำเภอจงพวน แต่ตันก๋งเกิดชอบใจโจโฉจึงเดินทางต่อไปด้วยกันถึงบ้านของแพะเจียว ซึ่งก็ให้การต้อนรับด้วยดี บังเอิญในขณะที่แพะเจียวออกไปหาซื้อสุรา โจโฉได้ยืมคนในบ้านแพะเจียวซึ่งกำลังจะฆ่าหมู พุดกันเรื่องการฆ่า ก็เข้าใจผิดว่าผู้คนเหล่านั้นจะฆ่าตน โจโฉจึงทูลหั่นฆ่าคนในบ้านแพะเจียวตายหมด แล้วหนีต่อไป ระหว่างทางเกิดสวนกับแพะเจียว ทักทายแล้วแยกทางกัน แต่โจโฉได้คิดกลับทวนไปฆ่าแพะเจียวตายอีกคน สำหรับตอนนี้ สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) บรรยายว่า

ใจโจ

ต้นก่งเห็นดังนั้นก็ยังตกใจเป็นอันมากจึงว่าแก่ใจโจว่า เมื่อที่ข้าบุตรภรรยาผู้คนเขาเสียแล้ว บัดนี้ข้ามาฆ่าตัวแปะเฉียอีกเล่า โจโจจึงตอบว่า เมื่อที่เราคิดผิดอยู่แล้ว ครั้นจะละไว้แปะเฉียก็จะโกรธไปบอกนายบ้าน ๆ ก็จะคุมกันมาตามจับเราส่งขึ้นไปเมืองหลวง เราจึงฆ่าตัวแปะเฉียเสียหวังจะให้เนื้อความสุขไป ต้นก่งจึงว่าแก่ใจโจว่า ท่านมีความคิดผิดเมื่อมีที่รู้ฆ่าบุตรภรรยาผู้คนเขาเสีย ครั้นรู้ตัวว่าผิดแล้วมาฆ่าตัวแปะเฉียเสียอีกจะนี้เป็นคนนอกตัญญูหาดีไม่ โจโจจึงว่าแก่ต้นก่งว่า ท่านว่าจะนี่ก็ชอบกลอยู่ แต่ว่าธรรมดาเกิดมาทุกวันนี่ย่อมจะรักษาตัวมิให้ผู้อื่นคิดร้ายได้ เราจึงทำการครั้งนี้ [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 1 หน้า 79 เน้นโดยผู้เขียน]

จะเห็นได้ว่าเหตุผลที่ใจโจในฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ยกมาก็คือความจำเป็นที่จะต้องรักษาตัวรอดไว้ก่อนในแง่หนึ่งนั้น แม้ว่านี่จะเป็นการออกตัญญูอย่างที่ต้นก่งว่า แต่ความจำเป็นที่จะต้องเอาชีวิตรอดก็อาจจะลบล้างได้ในสามก๊ก ฉบับภาษาจีน เหตุผลของใจโจมีแตกต่างออกไป และให้ความหมายที่ลึกซึ้งกว่าคำพังการรักษาตัวรอดมาก ดังความว่า

ต้นก่งจึงว่า

“ฆ่าคนโดยเจตนาเช่นนี้ผิดศีลธรรมอย่างร้ายแรง”

ใจโจตอบว่า

“ข้าพเจ้ายอมเนรคุณคนในใต้ฟ้า ดีกว่าปล่อยให้คนในใต้ฟ้าเนรคุณข้าพเจ้าได้ก่อน

(สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 141 เน้นโดยผู้เขียน)

ข้อน่าสังเกตอยู่ที่ว่าตามต้นฉบับภาษาจีน ต้นก่งประณามการฆ่าแปะเฉียของใจโจว่า เป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรมอย่างร้ายแรงเพราะกระทำโดยเจตนา ไม่ใช่เพราะเข้าใจผิดอย่างครั้งแรก แต่ใจโจไม่ได้อ้างเอาความจำเป็นที่จะต้องเอาชีวิตรอดมาหักล้างอย่างในฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) โจโจกล่าวถึงความเต็มใจของตนที่จะเนรคุณคนอื่นมากกว่าที่จะปล่อยให้โอกาสให้คนอื่นมาเนรคุณตน ซึ่งหมายถึงว่าสำหรับใจโจแล้ว แม้ไม่ใช่เพื่อเอาชีวิตรอด โจโจก็อาจกระทำอย่างเดียวกันนี้ได้ ถ้าใจโจคิดว่าสิ่งนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ตน นั่นคือ หลักการของใจโจใช้ได้กับทั้งการเอาตัวรอดและการก้าวขึ้นสู่อำนาจ

ส่งท้าย

ตัวอย่างการแปลที่คลาดเคลื่อนระหว่าง สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) กับ สามก๊กฉบับแปลใหม่ ของ วรณไว พัดโนทัย ที่หยิบยกมาเปรียบเทียบให้ดูนี้เป็นเพียงความพยายามขั้นต้นที่จะชี้ให้เห็นว่า ความเป็นไปได้ที่ ความคลาดเคลื่อนดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการตัดทอน การดัดแปลง หรือแม้แต่การขยายความ ในส่วนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ไม่ได้เกิดจากเหตุผลด้านความจำกัดทางภาษาหรือวัฒนธรรมทางภาษาเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะเกิดจากเหตุผลหรือบริบททางการเมืองในขณะที่แปล หรือเกิดจากวัฒนธรรมทางการเมืองทางสังคมที่แตกต่างกันออกไปก็ได้ ผู้เขียนขอเน้นว่ารายงานฉบับนี้เป็นผลของการขยายข้อเสนอโครงการวิจัย (ที่กำลังรอการพิจารณาอยู่) เท่านั้น และยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไปอีกมาก ก่อนที่ฐานะอันแท้จริงของ สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ในประวัติศาสตร์ไทยจะเป็นที่ยอมรับกัน เพราะแม้แต่ความเข้าใจพื้นฐานที่ว่า สามก๊ก ถูกแปลขึ้นเพื่อมุ่งเป็นตำราพิชัยสงคราม ก็อาจมีข้อโต้แย้งได้ว่า ถ้าเป็นจริง เหตุไรจึงได้มีการตัดทอนส่วนที่เป็น “พิชัยสงคราม” ใน สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ออกไปหลายตอนด้วยกัน เป็นต้น⁴⁸ ยิ่งการที่จะมีข้อเสนอแนะอย่าง ชัดแจ้งกว่านี้ว่า ความคลาดเคลื่อนในแง่มุมมองตอนใดของฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) จากฉบับเดิมเป็นการตอบสนองต่อเหตุผลหรือบริบททางการเมืองใด ๆ ในประวัติศาสตร์ หรือต่อวัฒนธรรมทางความคิดของไทย ก็คงต้องการการศึกษาวิเคราะห์ที่กว้างขวางและละเอียดกว่านี้อีกมาก

เชิงอรรถ

1. กรมศิลปากร “คำนำ” สามก๊ก (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, 2515) หน้า ช-ฉ สำหรับการอ้างถึง สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ที่จะมีต่อไป เป็นการอ้างถึงฉบับนี้
2. สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส “คำอธิบายหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน” (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, 2503) หน้า ง
3. _____ “คำนำ” ตำนานหนังสือสามก๊ก (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, 2515)
4. ประพิน มโนมัยวิบูลย์ สามก๊ก : การศึกษาเปรียบเทียบ วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตแผนกวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2509 หน้า 1.
5. สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตำนานหนังสือสามก๊ก (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, 2515) หน้า 39.
6. เพิ่งอ้าง, หน้า 59-60.
7. เพิ่งอ้าง, หน้า 55.
8. ลังษ์ พัดโนทัย พิชัยสงครามสามก๊ก (กทม: ศิลปาบรรณาคาร, 2529) เน้นโดยผู้เขียน
9. เพิ่งอ้าง, หน้า (4)
10. เพิ่งอ้าง, หน้า (15)-(16)
11. เพิ่งอ้าง, หน้า (16)
12. เพิ่งอ้าง, หน้า (18)
13. ประพิน มโนมัยวิบูลย์ อ้างแล้ว, หน้า ค “บทคัดย่อ”

14. วรรณไว พัดโนทัย *สามก๊กฉบับแปลใหม่* เล่ม 1 หน้าคำนำ เน้นโดยผู้เขียน ในที่นี้จะถือว่า *สามก๊ก* ฉบับนี้คือฉบับภาษาไทยที่แปลได้ตรงกับต้นฉบับภาษาจีนมากที่สุดเท่าที่จะหาได้ การอ้างถึง *สามก๊ก* ฉบับภาษาจีน คือการอ้างถึงฉบับนี้

15. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 *ตำนานหนังสือสามก๊ก* (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2515) หน้า 30-31.

16. *เพ็งอ้วง*, หน้า 32.

17. *เพ็งอ้วง*, หน้า 42 เชียงอรรถที่ 1

18. กรมศิลปากร “คำนำ” หน้า ๗ *สามก๊ก* เล่มที่ 1 (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2515)

19. สังข์ พัดโนทัย *อ้วงแล้ว*, หน้า (3)-(4)

20. *เพ็งอ้วง*, หน้า (8)

21. *เพ็งอ้วง*, หน้า (15)

22. *เพ็งอ้วง*, หน้า (15)

23. ประพิน มโนมัยวิบูลย์ *อ้วงแล้ว*, หน้า 243.

24. *เพ็งอ้วง*, หน้า 244.

25. *เพ็งอ้วง*, หน้า 244.

26. สังข์ พัดโนทัย *อ้วงแล้ว*, เล่มที่ 2 หน้า 642-643.

27. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 *ตำนานหนังสือสามก๊ก* (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ) 2515) หน้า 55.

28. ประพิน มโนมัยวิบูลย์ *อ้วงแล้ว*, หน้า 245.

29. *เพ็งอ้วง*, หน้า 245.

30. *เพ็งอ้วง*, หน้า 245-246 เน้นโดยผู้เขียน อนึ่งฉบับจีนที่ตีพิมพ์ โดย เม่าจงกั๋ง - กิมเสี่ยถ่าง อาจมีการแก้ไขของเดิมของหลอ-ก้วนจงก็ได้ จนทำให้ต้นฉบับภาษาจีนมีมากกว่าหนึ่ง นอกนั้นในสามก๊ก ยังมีโลกทัศน์ 2 แบบ แฝงอยู่คู่กันคือ โลกทัศน์ ลัทธิขงจื้อ และลัทธิเต๋า ในขณะที่มีความพยายามเน้นความสำคัญของการกตัญญูรู้คุณคนอยู่เกือบตลอดทั้งเรื่องนั้น โดยภาพรวมก็มีเชิงเยาะหยัน ความทะเยอทะยานอันไร้แก่นสารของมนุษย์ แต่ต้นจบจบด้วยเช่นกัน

31. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 *ตำนานหนังสือสามก๊ก* (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2515) หน้า 56.

32. โปรดดูรายละเอียดความพยายามของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่จะ “อธิบาย” การปราศรัยเสกของพระองค์ โดยการใช้ข้ออ้างทางธรรมใน สมบัติ จันทรวงศ์ “ศาสนากับการเมือง : ข้อสังเกตเบื้องต้นว่าด้วยอุดมการณ์และวิถีโคบายของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ 14 ฉบับที่ 3-ปีที่ 15 ฉบับที่ 1 กันยายน 2531- เมษายน 2532 หน้า 22-127.

33. กรมศิลปากร *วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)* (กรุงเทพฯ แพร่พิทยา, พ.ศ. 2515) หน้า (9)-(10)

34. โปรดดูเชียงอรรถที่ 32

35. โปรดดูตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้จาก *พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา* เล่ม 2 (กทม: สำนักพิมพ์คลังวิทยา พ.ศ. 2516) หน้า 456-459.

36. สำหรับความสำคัญของการความจริงรักภักดีที่บุคคลพึงมีต่อพระมหากษัตริย์อย่างเด็ดขาดและอย่างปราศจากเงื่อนไข โปรดดู *พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา* เล่ม 2 หน้า 475.

37. โปรดดูตัวอย่างการแปลแบบขยายความของ *สามก๊ก* ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้จาก *สามก๊ก* เล่มที่ 1 หน้า 800-803 ที่ซึ่งเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ขยายความเรื่องของซินเสงและตงยี เป็นต้น

38. สำหรับการใช้คำว่า “ราชวงศ์” ใน *สามก๊ก* ฉบับภาษาไทยของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น ครั้งแรกปรากฏเมื่อกล่าวถึงความตอนต้นเรื่องใน *สามก๊ก* คือกล่าวถึง “ฮั่นโกโจและราชวงศ์” [*สามก๊ก* ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 1 หน้า 1 เน้นโดยผู้เขียน] ครั้งที่ 2 เมื่อพระเจ้าเหียนเต๋าล่าดับญาติเล่าปี ส่วนครั้งที่ 3 เมื่อขงเบ้งได้คารมกับลกเจ๊ก โดยขงเบ้งกล่าวถึงพระเจ้าฮั่นโกโจว่า “ฝ่ายพระเจ้าฮั่นโกโจนั้นเล่าก็มีไช่เอี๋ยหวงวงศ์มาแต่ก่อน...จึงได้สืบ พระราชวงศ์ เสวยราชสมบัติมาตราบเท่าทุกวันนี้” [*สามก๊ก* ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 1 หน้า 875 เน้นโดยผู้เขียน]

ในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตว่า การใช้คำว่า “ราชวงศ์” ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ที่ปรากฏมีน้อยมากเมื่อเทียบกับต้นฉบับเดิม แต่การใช้คำว่า “เชื้อพระวงศ์” ที่ใช้อธิบายถึงเล่าปีจะมีจำนวนใกล้เคียงกัน แสดงว่าสิ่งที่ผิดแปลกไปจากต้นฉบับภาษาจีนก็คือคำว่า “ราชวงศ์” และความผิดเพี้ยนนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นจากการแปลผิดอย่างแน่นอน ดังตารางต่อไปนี้

	ราชวงศ์	เชื้อพระวงศ์	คำอื่น ๆ*
ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน)	3	36	57
ฉบับแปลใหม่	216	34	45

*เช่นคำว่า วงศ์ พระวงศ์ เชื้อวงศ์ เชื้อพระวงศ์ เชื้อวงศ์พระเจ้า.....เชื้อสายพระเจ้า.....เชื้อสายญาติวงศ์ เชื้อสายเชื้อกษัตริย์ พระญาติวงศ์ พระญาติพระวงศ์ พระราชวงศ์ผู้ใหญ่ แผ่นดิน ราชตระกูล ราชอาณาจักร พระบรมวงศ์ ราชบัลลังก์ ราชสำนัก พระราชวงศานุกร์

39. การอาศัย *สามก๊ก* ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นหลัก ทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สามารถเขียนถึงเล่าปีได้ว่า “เล่าปีนั้นเป็นชาวเมืองตุนก้วน พ่อตายแต่เล็ก ๆ เป็นคนยากจนต้องท้อเสื่อขายเลี้ยงชีวิต ในตอนหลังเล่าปีมักจะอ้างเสมอว่าตนนั้นเป็นเชื้อพระวงศ์พระเจ้าเหียนแต่ แต่จะนับเนื่องทางใดไม่ปรากฏ และถ้าเล่าปีเป็นเชื้อพระวงศ์จริง เหตุอะไรจึงต้องมาเสียใจไร้ทรัพย์จนต้องท้อเสื่อขายที่สุดที่จะเดา” โปรดดู ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช *โฉมงามกษัตริย์ศึก* (กทม: สำนักพิมพ์คลังวิทยา 2500) หน้า 16 - 17.

40. โปรดดูรายละเอียดลำดับบรรพบุรุษของเล่าปีได้ใน *สามก๊กฉบับแปลใหม่* หน้า 728 - 9.

41. อ้วนเสี้ยวกล่าวกับเล่าปีเมื่อกองขุนจ้านแรกแนะนำตัวเล่าปีกับอ้วนเสี้ยวว่า “ข้าพเจ้ามิได้เอาใจเพราะชื่อหรือตำแหน่งหน้าที่ของท่าน แต่ข้าพเจ้าเคารพและเอาใจเพราะท่านเป็นเชื้อพระวงศ์หั้น” (*สามก๊กฉบับแปลใหม่* หน้า 165 เน้นโดยผู้เขียน) ในขณะที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) กล่าวแต่เพียงว่า “...แล้วกองขุนจ้านให้เล่าปีค้ำบับอ้วนเสี้ยว อ้วนเสี้ยวชวนให้เล่าปีมานั่งที่สมควร แลกงานอยู่กับเดียวทุกก็เข้าไปยืนอยู่หลังเล่าปี” *สามก๊ก* ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 1 หน้า 92

42. เมื่อเล่าปีแรกมีโอกาสได้พบกับขงเบ้งหลังจากเพียรพยายามอยู่หลายครั้งนั้น สิ่งแรกที่เล่าปีกล่าวกับขงเบ้งก็คือ “ราชวงศ์หั้นกำลังไร้กระเพาะ ข้าพเจ้าเป็นชาวตุนก้วนผู้โง่เขลาเบาปัญญา...” (*สามก๊กฉบับแปลใหม่* หน้า 1344 เน้นโดยผู้เขียน) ในขณะที่ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) กล่าวแต่เพียงว่า “ข้าพเจ้าตั้งใจมาหาท่านบัดนี้ เพราะมีความปรารถนาจะขอสติปัญญาท่าน ด้วยแผ่นดินทุกวันนี้เป็นจรรยาจวนจะสาปสูญอยู่แล้ว” [*สามก๊ก* ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 1 หน้า 776 เน้นโดยผู้เขียน]

43. เมื่อขงเบ้งได้พบกับขุนนางที่ปรึกษาของตุนก้วนก่อนเกิดกรณี “โจโฉแตกทัพเรือ” นั้น ขงเบ้งกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “โฉมท่านจึงกล่าวถ้อยคำแสดงความไม่รู้คุณพ่อไม่รู้คุณนายเช่นนั้น คนเราก็คิดมาชาติหนึ่ง ความกตัญญูรู้คุณคนเป็นทุนแห่งความเจริญแก่ตัวโดยแท้ ท่านเป็นขุนนางในราชวงศ์หั้น เมื่อเห็นใครไม่จงรักภักดีต่อเจ้านาย ขอบที่จะช่วยกันขจัดมันออกไป จึงจะเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมอันล้ำเลิศของขุนนาง อันบรรพบุรุษอายุใจใจ และตัวอายุใจเองได้ดีมีวาสนามากก็ด้วยราชวงศ์หั้นซบเลี้ยวทั้งสิ้น แต่มีนหาได้คิดสนองพระเดชพระคุณแต่อย่างใดไม่ ยิ่งกลับคิดคดทรยศเสียอีก ใคร ๆ ในใต้ฟ้าล้วนเจ็บแค้นกันทุกคน ท่านสืบทอดสนับสนุนอายุศัตร์ของแผ่นดินเช่นนี้ช่างสมกับเป็นคนไม่รู้จักคุณพ่อคุณเจ้านายโดยแท้ ถ้อยคำเช่นนี้ขอท่านอย่านำมาเจรจาเลย ข้าพเจ้ามิขอฟังอีก” (*สามก๊กฉบับแปลใหม่* หน้า 1514 - 1515) ในขณะที่ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) กลับกล่าวว่า “ขงเบ้งจึงว่า ท่านว่าไม่มีขอบ อันเล่าปีนายเราคิดอ่านทำการครั้งนี้เพราะมีความกตัญญูต่อพระเจ้าเหียนแต่ เห็นว่าโจโฉเป็นศัตรูแผ่นดิน จึงเจ็บร้อนเพื่อสนองคุณเจ้า แล้วตัวท่านก็เป็นข้าแผ่นดินอยู่ในพระเจ้าเหียนแต่ ไม่มีความภักดีต่อเจ้า กลับเห็นชอบด้วยศัตรูแผ่นดิน หากมีกตัญญูไม่ จะมาถือเอาว่าการแผ่นดินจะสาปสูญนั้นจะได้อะไร คำข้อนี้ท่านอย่าเจรจาต่อไปเลย เราไม่ขอยินดี” [*สามก๊ก* ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 1 หน้า 874]

44. เมื่อกวนอูถูกอุบายเสียเมืองเกงจิ๋วแก่ฝ่ายตุนก้วนนั้น ปรากฏการโต้ตอบระหว่างกวนอูและจิวยิมนายทัพของตุนก้วนตอนหนึ่งว่า “จิวยิมร้องตะโกนถามกวนอูว่า ท่านกวนอูทำไมจึงยังไม่ยอมแพ้เสียดี ๆ กวนอูได้ฟังดังนั้นก็โกรธร้องตะหาวด ภูเป็นข้าราชวงศ์หั้นและเป็นนายทัพจะให้ยอมแพ้แก่ข้ากบฏนั้นอย่าฟังหมาย” (*สามก๊กฉบับแปลใหม่* หน้า 2601 เน้นโดยผู้เขียน) ในขณะที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) กลับกล่าวว่า “มีทหารตุนก้วนพวกหนึ่งชื่อจิวยิม คุมทหารหมวดหนึ่งมาตั้งสกัดอยู่กลางทาง เห็นกวนอูจึงขี่ม้ารากรวนเข้ามาแล้วจึงร้องว่าแก่กวนอูว่า เหตุใดท่านจึงไม่มาเข้าด้วยเรา ท่านจะคิดประการใด กวนอูได้ยินดังนั้นจึงว่า เราเป็นทหารพระเจ้าเล่าปี

เราจะไปยอมเข้าด้วยราชศัตรูไมควร [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 2 หน้า 417]

45. ในต้นฉบับภาษาจีน ข้อความในสาสน์ที่เล่าปี่มีไปถึงพระเจ้าเหียนเต๋มีว่า

ข้าพเจ้าเล่าปี่ผู้มีสติปัญญาอันน้อย แต่ได้ทรงพระกรุณาแต่งตั้งให้เป็นขุนนางผู้ใหญ่ควบคุมกองทัพใหญ่ให้ทำหน้าที่กวาดล้างพวกกบฏ ข้าพเจ้าไม่สามารถจะทำให้บ้านเมืองสงบสันติสุข ได้สมพระราชปรารณา กาลเวลาล่วงมาเนิ่นช้า ข้าพเจ้าก็ยังไม่สำเร็จ ได้พำนักอยู่โหดนัก ไม่มีใครปราณีใคร เมื่อข้าพเจ้าคิดถึงเรื่องนี้แล้ว ก็มีความโศกเศร้าเสียใจอย่างที่สุด

การจลาจลวุ่นวายเริ่มแรกแต่ตั้งได้เป็นต้นมา ความชั่วช้าอาชกรรมจึงแผ่กว้างออกไป มีแต่การกดขี่ข่มเหงกันมิได้ว่างวัน บรรดาผู้จงรักภักดีมีความซื่อสัตย์ จึงรวมกันเป็นกลุ่มก้อน หมายถึงปราบอ้ายเหล้าร้ายทั้งหลายให้สิ้น ในการนี้หลายคนต้องเสียชีวิตไปแล้ว แต่การจลาจลวุ่นวายค่อยสงบระงับลงเป็นลำดับ ยังเหลือแต่เพียงโจโฉคนเดียวที่บรรดาผู้จงรักภักดีทั้งหลายยังเอาตัวมันมาลงโทษมิได้ มันจึงตั้งตัวเป็นใหญ่ในแผ่นดิน หัวใจของมันมีแต่ความคิดกบฏทรยศอย่างร้ายกาจ ครั้งหนึ่งข้าพเจ้ากับตั้งสินขุนนางผู้ใหญ่รวมคิดกันจะจับตัวมันฆ่าเสีย แต่ความแตก ตั้งสินต้องมัวนเป็นไป นับแต่นั้นข้าพเจ้าก็ระหระหอนเร่ไปตามที่ต่าง ๆ แต่ความจงรักภักดีนั้นสุดที่จะพรรณนาได้ ใคร ๆ ต้องยอมให้โจโฉกำเริบทำอะไรตามอำเภอใจอยู่เรื่อย ๆ โอหังบังอาจถึงกับจับของเอาประหารเสีย และยังทำลายพระราชโอรสเสียด้วย อย่างไรก็ตามพวกข้าพเจ้ายังยึดมั่นกันอยู่มิได้แตกแยกไปไหน แต่เราตระหนักว่ายังมีกำลังน้อย จะทำสงครามกับโจโฉนั้นมิได้ กาลเวลาผ่านไปหลายปี ยังไม่มีอะไรดีขึ้น เรามีแต่ความสะอึกสั่นหวาดกลัว บางครั้งถึงกับลี้ภัยหนีที่ที่มีต่อบ้านเมือง เราได้แต่ถอนใจใหญ่ กังวลทั้งเวลาหลับ เวลาตื่น ทุกคืนมีแต่ความทุกข์ทรมานแสนสาหัส

ณ บัดนี้ พวกข้าพเจ้าเห็นว่าจักรราศีวนเวียนมาอีกครั้งหนึ่งแล้ว ถึงกาลเวลาที่เจ้าบ้านกู้เมืองกันต่อไป เหมือนอย่างบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จิ๋ว ซึ่งทรงกู้บ้านกู้เมืองได้ด้วยการผนึกกำลังกับหัวเมืองทั้งหลายและสถาปนาพระบรมเดชานุภาพขึ้นได้ใหม่ เช่นเดียวกับปฐมบรมกษัตริย์ของราชวงศ์หั่น ซึ่งทรงกู้พระราชอำนาจด้วยการผนึกกำลังกับหัวบ้านหัวเมืองทั้งปวง อ้ายโจโฉนั้นเป็นศัตรูราชสมบัติ พวกของมันแต่ละคนชั่วช้าสามานย์หาที่เปรียบมิได้ ความออกดีของมันเป็นสิ่งที่ปรากฏชัดแจ้ง แต่เนื่องจากพระบรมวงศานุวงศ์มีน้อยและอ่อนแอ ราชวงศ์หั่นจึงต้องตกต่ำอยู่ช้านาน โดยที่ได้ถือแบบอย่างแต่โบราณ และ ด้วยความปรารถนาที่จะกู้พระบรมราชวงศ์ขึ้นใหม่ บรรดามิตรสหายของข้าพเจ้าจึงได้พร้อมกันสถาปนาข้าพเจ้าขึ้นเป็นฮ่องเมืองฮันตั้ง และตั้งให้ข้าพเจ้าเป็นต้าซือหม่า (แม่ทัพใหญ่) ข้าพเจ้าคำนึงถึงเรื่องนี้อย่างรอบคอบแล้ว เห็นว่าเมื่อได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระองค์ให้เป็นผู้ปกครองดูแลแผ่นดินส่วนหนึ่งของพระองค์ แล้วตนไม่สามารถจะทำการให้เรียบร้อยสมดังที่ทรงไว้ว่าพระราชหฤทัยก็ย่อมจะเป็นความผิดอันร้ายแรงสมควรจะถูกดำเนินโทษอย่างยิ่ง แต่บรรดามิตรสหายของข้าพเจ้ายังคงตั้งต้นให้ข้าพเจ้ารับตำแหน่งนี้ ซึ่งถ้าหากข้าพเจ้าปฏิเสธ อ้ายศัตรูราชบัลลังก์ก็ไม่มีวันจะถูกจับออกไปได้ และอันตรายไม่มีวันจะหมดสิ้น หอพระเทพบิดาของราชวงศ์หั่นคงตกอยู่ในอันตรายต่อไป พระบรมเดชานุภาพมีวันแต่จะเสื่อมลงเรื่อย ๆ ในฐานะที่ข้าพเจ้า เป็นข้าผู้จงรักภักดีปรารถนาที่จะดำรงไว้ซึ่งพระบรมราชวงศ์ จะปฏิเสธภาระหน้าที่นี้เสียหาเป็นการสมควรไม่ ด้วยเหตุดังนั้น ข้าพเจ้าจึงยอมตกลงรับตำแหน่งนี้ด้วยความภักดีต่อพระองค์

ข้าพเจ้าคิดว่า ซึ่งบรรดามิตรสหายทั้งหลายยกย่องให้ข้าพเจ้าอยู่ในฐานะอันสูงเช่นนี้ข้าพเจ้าสำนึกในความรับผิดชอบอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าจะต้องใช้ความมานะพยายามอย่างสุดขีดเพื่อปฏิบัติหน้าที่ อย่างดีที่สุดตามที่ฟ้าปกาสิต จะตั้งหน้าปราบพวกเหล่าร้ายและฟื้นฟูราชบัลลังก์ให้พระบรมราชวงศ์ดำรงอยู่ชั่วฟ้าดินสลาย (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 2501 - 5 เน้นโดยผู้เขียน)

ส่วนในฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีเพียงว่า

บัดนี้ข้าพเจ้าตีเมืองฮันตั้ง เมืองเสฉวน ได้แล้ว ฝ่ายทหารแลไพร่พลเมืองทั้งปวงมิขงเบ้งเป็นประธาน ปรีกษา
พร้อมกันให้ยกข้าพเจ้าเป็นเจ้าเมืองฮันตั้ง ข้าพเจ้ากลัวความผิด ด้วยหาไม้รับสั่งไม่ คนทั้งปวงก็มีฟังจึงว่า
ถ้าข้าพเจ้ามิยอมเป็นเจ้าคนทั้งปวงต่างคนต่างจะไปเสียสิ้น ข้าพเจ้าเห็นว่า ราชการสงครามนั้นยังจะทำไปอยู่
เกลือกผู้คนจะระส่ำระสาย กลัวจะเสียราชการไปจึงยอมตามคำปรีกษา ซึ่งข้าพเจ้ากระทำบ้างอาจทั้งนี้มิควร
นัก [สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 2 หน้า 367 - 8]

46. อย่างไรก็ดี มีข้อน่าสังเกตว่าฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ให้เหตุผลในการที่ที่ปรีกษาของโจโฉเห็นไม่สมควรให้เล่าปี่นำทัพ
ออกไปในลักษณะที่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ทางการเมืองเป็นอย่างดี กล่าวคือ ในขณะที่ต้นฉบับภาษาจีน ฤกษ์แกกล่าวแก่โจโฉว่า
“ซึ่งท่านสมุหนายกไม่มาเล่าปี่ แต่ก็ไม่ควรจะปล่อยไปเช่นนี้ คำโบราณว่าไว้ว่า ปล่อยศัตรูไว้วันหนึ่งเหมือนหากยโสตัวชั่วดาบ
ของท่านไปรดค่านึงถึงความจริงข้อนี้ด้วย” (สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 781 - 2 เน้นโดยผู้เขียน) แต่ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
แปลว่า “อันโบราณกล่าวไว้ว่า ถ้าผู้ใดเป็นแม่ทัพถืออาญาสิทธิ์ครั้งหนึ่ง ก็มิหน้าใจกว้างขวางคิดการกำเริบได้ถึงพันครั้ง”
[สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 1 หน้า 432 เน้นโดยผู้เขียน]

47. สำหรับผู้ที่คิดว่า การที่ สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ไม่มีตอนที่บังทอง “หัวเราะ” เมื่อได้ฟังคำอธิบายเรื่อง
ศีลธรรมของเล่าปี่ [ใน สามก๊ก ฉบับภาษาอังกฤษใช้คำว่า “P'ang T'ung smiled at these sentiments” โปรดดู C.H. Brewitt -
Talyor, *Romance of the Three Kingdoms* (Charles E. Tuttle Company, Vermont & Tokyo, Japan, 1959), Vol. I p. 634 เน้นโดย
ผู้เขียน] อาจเป็นเพราะนี่เป็นรายละเอียดที่ไม่มีความสำคัญอะไร เพราะฉะนั้นจึงเป็นไปได้ที่ในการแปลของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
จะตัดทิ้งไป ก็ควรที่จะได้ตระหนักว่า ยังมีกรณีอื่น ๆ อีกที่ สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แม้ว่าจะแตกต่างออกไปจากต้นฉบับ
ภาษาจีน ในเนื้อหาสำคัญ ๆ แต่ “รายละเอียด” เล็ก ๆ น้อย ๆ กลับคงเดิมไว้ทุกประการ เช่น ตอนที่สุมาอี้ทำหนังสือถึงพระเจ้าโจซอง
ขอให้ปลดโจซองและพรรคพวกออกจากตำแหน่งเสีย มีความในหนังสือที่พูดถึงเหตุการณ์ขณะเมื่อพระเจ้าโจซองสั่งแก่สุมาอี้ว่าจะเกลียด
และ สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ก็มีได้ละเอียดในรายละเอียดปลีกย่อยเหล่านี้แม้แต่น้อย กล่าวคือ ในฉบับภาษาจีนกล่าวว่า

ความในหนังสือนั้นว่า

“ข้าพเจ้าสุมาอี้ แม่ทัพผู้พิชิตตะวันตก ขอน้อมเกล้ากราบทูลพระองค์ดังนี้ เมื่อครั้งข้าพเจ้ายกทัพกลับจาก
เมืองเสฉวนตั้งนั้น พระเจ้าโจซองทรงเรียกตัวข้าพเจ้าแลโจซองเข้าไฝ้าในที่บรรทมซึ่งประชวรอยู่นั้น จึงยื่นพระหัตถ์มาลูบ
ทรงยื่นพระหัตถ์มาลูบหลังข้าพเจ้า แล้วฝากพระองค์แลราชการแผ่นดินไว้...
(สามก๊กฉบับแปลใหม่ หน้า 3590 เน้นโดยผู้เขียน)

ส่วนในฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) กล่าวว่า

ข้าพเจ้าสุมาอี้ได้ตามเสด็จพระองค์มาแต่เมืองเสฉวนตั้ง ทำราชการมาช้านานแล้ว เมื่อพระบิดาของพระองค์
จะดับสูญ ให้หาพระองค์กับข้าพเจ้าแลโจซองเข้าไฝ้าในที่บรรทมซึ่งประชวรอยู่นั้น จึงยื่นพระหัตถ์มาลูบ
หลังข้าพเจ้า แล้วฝากพระองค์แลบ้านเมืองแก่ข้าพเจ้าแลโจซอง...
[สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 2 หน้า 892 เน้นโดยผู้เขียน]

48. “พิชัยสงคราม” ใน สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีน้อยกว่าในต้นฉบับภาษาจีนไม่น้อยกว่า 9 ตอนด้วยกัน
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนท้าย ๆ ของเรื่อง.